

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย การศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
บ้านห้วยหลักลายและบ้านห้วยหาด ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน

โดย

พระอธิการสมคิดจารธโม
นายประชุม ล้วนปวน และคณะ

เสนอ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

กุมภาพันธ์ 2552

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย การศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
บ้านห้วยหลักลายและบ้านห้วยหาด ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน

รายชื่อทีมวิจัย

1. พระอธิการสมคิดจารณธมโม	หัวหน้าโครงการ
2. นายประทุม ล้วนปวน	หัวหน้าโครงการ
3. นายสวัสดิ์ จันทะเทพ	ทีมวิจัย
4. นายเจริญ จินดาสวัสดิ์	ทีมวิจัย
5. นางนันทวัน จินดาสวัสดิ์	ทีมวิจัย
6. นางนัยนา ศรีมาวงศ์	ทีมวิจัย
7. นายตัน ตาลตา	ทีมวิจัย
8. นายประพันธ์ ทิปะกะ	ทีมวิจัย
9. นายแฝง ศรีมาวงศ์	ทีมวิจัย
10. นางชันแก้ว ทิปะกะ	ทีมวิจัย
11. นางถนอม ใหม่น้อย	ทีมวิจัย
12. นางอุตุ พรหมนิมิต	ทีมวิจัย
13. นางสมพร กาญจะแสน	ทีมวิจัย
14. นายประวร ไหมวงศ์	ทีมวิจัย
15. นายบุญล้วน สุขสอน	ทีมวิจัย
16. นางระเบียบ ศรีมาวงศ์	ทีมวิจัย
17. นางช่องศรี สุขสอน	ทีมวิจัย
18. นางฉลวย วังกะ	ทีมวิจัย
19. นางอำพัน ต๊ะอาจ	ทีมวิจัย
20. นางบุญรัง ปรังฤทธิ์	ทีมวิจัย
21. นายเอกลักษณ์ สัตยวงศ์	ทีมวิจัย

ที่ปรึกษาโครงการ

1. คุณสุทธิพงษ์ วสุโสภภาพล	ที่ปรึกษางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น / นักวิชาการสาธารณสุข
2. คุณสำรวย ผัดผล	เลขาธิการมูลนิธิอภัยภูเบศร / นักพัฒนาเอกชน
3. คุณรพีพร จอมเมือง	ที่ปรึกษางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น / นักพัฒนาเอกชน

ผู้สนับสนุนกระบวนการ

1. คุณฉัตรวดี นนทรี	เจ้าหน้าที่ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.น่าน

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมใน กระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็น รูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มี ความก้าวหน้าในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถนำกระบวนการนี้ไปแก้ปัญหาคืออื่น ๆ ใน ท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึง อยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัย มีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิก อบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะ ประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มี การ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่ เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วอาจจะทำให้ใหม่ ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้ กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็น งานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตน ท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและ วิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่ กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการ ดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงาน

ด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะที่เดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาใน รูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่า ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่น่าเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัยสู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 ความเป็นมาของงานวิจัย	7
บทที่ 2 กระบวนการทำงาน	12
บทที่ 3 ผลการวิจัย	
แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน	18
ข้อมูลศักยภาพ ทรัพยากรของชุมชนห้วยหาด - หลักลาย	26
การจัดการทรัพยากรในชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว	46
รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน	53
บทที่ 4 สรุปผลการวิจัย	62
ประวัติทีมวิจัย	70
ภาคผนวก	74

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญในการวิจัย

เดิมที่บ้านห้วยหลักลาย และบ้านห้วยหาด เป็นพื้นที่ป่าไม้ เคยเป็นที่อยู่ของผู้ก่อการร้าย ซึ่งต่อมาเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2522 ได้มีการอพยพชาวบ้านพื้นที่ราบขึ้นมา การสร้างที่อยู่อาศัยเดิมปลูกเป็นเพิง ใช้แผ่นพลาสติกในการมุงหลังคา รวมกันอยู่ที่บ้านห้วยหลักลาย โดยมีทหารเป็นผู้รักษาความปลอดภัย และตั้งแต่วันที่ 2-30 พฤศจิกายน ชาวบ้านได้ช่วยกันถางป่าเพื่อจะสร้างเป็นที่อยู่อาศัย ต่อมา ทหารได้จัดแบ่งชาวบ้านเป็น 2 หมู่ หมู่ที่ 1 สร้างที่อยู่อาศัยที่บ้านห้วยหลักลาย หมู่ที่ 2 ได้ไปถางป่าที่บ้านห้วยหาด ซึ่งเป็นการสร้างที่อยู่อาศัยแบบชั่วคราว ของแต่ละครอบครัว ชาวบ้านบางคนได้ตัดไม้บริเวณใกล้เคียง มาทำเป็นเพิงพัก บางคนก็เอาหญ้ามาทำเป็นเพิงพัก บางคนก็ใช้ใบตองมาสร้างเพื่อใช้อาศัยชั่วคราว และชาวบ้านได้ช่วยกันขุดหลุมหลบภัย เพื่อความปลอดภัยจากกระสุนปืนของผู้ก่อการร้าย

เมื่อปี พ.ศ.2526 ทางกรมได้เปิดยุทธการปราบปรามผู้ก่อการร้ายและได้ชักชวนผู้ก่อการร้ายมาร่วมพัฒนา ทำให้ผู้ก่อการร้ายได้ลดกำลังลงทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสออกไปหาของป่า และหาไม้เพื่อนำมาสร้างที่อยู่อาศัย ให้ถาวรขึ้น บางบ้านสร้างบ้านลักษณะยกใต้ถุนสูง เพื่อพื้นที่ข้างล่างเอาไว้เก็บฟืนหรือเอาไว้เลี้ยงไก่ บางครอบครัวก็ทำเป็นคอกสำหรับสัตว์เลี้ยง แต่ปัจจุบันนี้การสร้างบ้านส่วนใหญ่จะเป็นบ้านครึ่งตึก ครึ่งไม้ เพราะกรมป่าไม้ มาสร้างสำนักงานอุทยานแห่งชาติ และมีหน่วยงานอื่นเข้ามาให้ความรู้กับชาวบ้าน ชาวบ้านจึงเกิดสำนึกที่รักป่าและหวงแหนสิ่งแวดล้อม ดังนั้นชาวบ้านจึงร่วมกันร่างกฎเกณฑ์ที่เด็ดขาด เพื่อลงโทษผู้ที่ละเมิดกฎ

ชุมชนบ้านห้วยหลักลายและบ้านห้วยหาด ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ ตำบลลวน อำเภอบัว จังหวัดน่าน ลักษณะพื้นที่กว่า 90% เป็นภูเขาและเนินเขา เฉลี่ยสูงกว่าระดับน้ำทะเล 1,500 เมตร เป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่น่าสนใจ ในอดีตเคยเป็นฐานที่ตั้งของผู้ก่อการร้าย มีสงครามและการสู้รบเกิดขึ้น จนกระทั่งได้มีการยกเลิกสงครามในปี 2526 ผู้คนที่มาอาศัยอยู่ล้วนเป็นผู้ที่มาจากอาศัยอยู่ลี้ภัยเป็นผู้ที่มาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่พื้นที่แห่งนี้ ต่อมาได้มีการพัฒนาปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ถนน ไฟฟ้า ประปา จนกลายเป็นชุมชนห้วยหาด – ห้วยหลักลายนับตั้งแต่นั้นมาชุมชนบ้านห้วยหาดและบ้านห้วยหลักลายในอดีตเคยประสบกับปัญหาการถูกเอารัดเอาเปรียบในด้านทรัพยากรธรรมชาติที่ได้มีการตัดไม้จำนวนมากออกนอกพื้นที่โดยผู้มีอำนาจของรัฐ เมื่อความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งอาหาร

แหล่งกำเนิดของน้ำถูกทำลาย ชาวบ้านก็ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อน ทางชุมชนทั้งสองหมู่บ้านซึ่งมีอาณาเขตพื้นที่ติดกันและอาศัยผืนป่าและผืนน้ำในการดำรงชีวิตร่วมกัน จึงได้มีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ให้ลุกลามต่อไป โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน จนทำให้ชุมชนสามารถอนุรักษ์และป้องกันทรัพยากรในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะได้จากการดูแลรักษาป่าชุมชน พื้นที่กว่า 10,000 ไร่ และมีแหล่งอนุรักษ์วังปลาในลำน้ำยาว ห้วยหาดและห้วยหลักลาย นอกจากนี้คนในชุมชนยังได้พัฒนาศักยภาพและภูมิปัญญาของตนเองในด้านอื่น ๆ ตามมา เช่น เกิดการจัดการป่าชุมชน แหล่งน้ำ วังปลา เกษตรอินทรีย์ เกิดกลุ่มอาชีพการท่องเที่ยวชมธรรมชาติ การปลูกผักปลอดสารพิษ และกลุ่มอื่น ๆ อีกมากมาย จนสามารถกล่าวได้ว่าเป็นชุมชนตัวอย่างของตำบลก็ได้

ปัจจุบันชุมชนทั้ง 2 ชุมชน มีความโดดเด่นในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่า แหล่งน้ำ ตลอดจนทัศนียภาพที่สวยงามของชุมชน โดยเฉพาะทุนทางธรรมชาติที่สมบูรณ์ที่สามารถพัฒนาต่อไปได้ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้ เช่น การมีโป่งนกแห่งเดียวในจังหวัดน่าน อีกทั้งยังเป็นเส้นทางผ่านไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมากมายแห่งของจังหวัดน่าน เช่น บ่อเกลือ ศูนย์พัฒนาตามพระราชดำริภูฟ้า เขตผอ่นปรนชายแดน ไทย - ลาว นอกจากนี้ข้างตลอดเส้นทางเดินทางท่องเที่ยวดังกล่าวยังเต็มไปด้วยทัศนียภาพที่สวยงามเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ของป่าเขา ที่นักท่องเที่ยวนิยมแวะท่องเที่ยวอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น ดอยภูคา ต้นปาล์มเต่าร้างล้านปี ชุมชนทั้งสองแห่งเป็นเส้นทางผ่านไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมากมายหลายแห่งของจังหวัดน่านตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น ประกอบกับการมีศักยภาพทางด้านทุนทางธรรมชาติมากมายที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ รวมถึงทุนทางสังคมที่คนในชุมชนได้ร่วมกันสร้างมา

เหตุผลดังกล่าวทำให้ชุมชนบ้านห้วยหาดและห้วยหลักลายมีความสนใจและเล็งเห็นศักยภาพของชุมชนที่สามารถเป็นหนึ่งในเส้นทางท่องเที่ยวทางธรรมชาติอีกแห่งหนึ่งที่จะทำให้ผู้มาเยือนได้สัมผัสกับวิถีชีวิตที่ผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับธรรมชาติ ดังนั้นหากชุมชนทั้งสองแห่งได้ร่วมกันเรียนรู้และใช้กระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมา มาร่วมกันหารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืนโดยใช้บทเรียน ภูมิปัญญาของชุมชนในการพึ่งตนเอง เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้และพัฒนา จะทำให้ชุมชนสามารถใช้ภูมิปัญญาสู่การจัดการการท่องเที่ยวได้อย่างยั่งยืนและนำสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็งต่อไปได้ในอนาคต

2. คำถามวิจัย

1. กระบวนการในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหลักลายและบ้านห้วยหาดเป็นอย่างไร
2. รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่สามารถนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน ของชุมชนบ้านหลักลายและบ้านห้วยหาดเป็นอย่างไร

3. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาถึงกระบวนการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เพื่อนำไปสู่การจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านหลักลายและบ้านห้วยหาด
2. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ของชุมชนบ้านหลักลายและบ้านห้วยหาด

4. วิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเน้นให้ชุมชนเป็นหลักในการเป็นผู้วิจัยซึ่งทำหน้าที่สืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ วางแผนการดำเนินงาน ปฏิบัติการ และวิเคราะห์สรุปผลการวิจัย

5. สถานที่ดำเนินการวิจัย

ชุมชนบ้านหลักลายและบ้านห้วยหาด ต.อวน อ.บัว จ.น่าน

6. การดำเนินกิจกรรม

ระยะแรก 6 เดือน

1. เก็บรวบรวมข้อมูล / องค์ความรู้ โดยการจัดเวทีชุมชน รวม 4 ครั้ง ในประเด็นดังต่อไปนี้
 - 1.1 ข้อมูลชุมชน / ประวัติศาสตร์ชุมชน
 - สภาพพื้นที่ภูมิศาสตร์, แหล่งน้ำ, ประชากร, อาชีพ, การศึกษา, การสาธารณสุข
 - กลุ่ม / องค์กรในชุมชน และกระบวนการรวมกลุ่ม
 - เส้นทางคมนาคม และสถานที่ท่องเที่ยวในบริเวณใกล้เคียง
 - 1.2 วัฒนธรรมเพณี วิถีชีวิต
 - 1.3 ทูทางธรรมชาติ
 - ชนิด / ประเภทของสัตว์ป่าและพันธุ์ไม้ และระดับความอุดมสมบูรณ์,

- ชนิดพันธุ์สัตว์น้ำต่างๆ
- แหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยวต่าง ๆ

1.4 กระบวนการอนุรักษ์ป่าและน้ำ

- สภาพความเป็นมา / พัฒนาการของกระบวนการอนุรักษ์ป่าและน้ำที่ผ่านมา
- วิธีการทำงาน และผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้น
- ปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความล้มเหลว
- ปัญหาและอุปสรรค
- วิธีการแก้ไขปัญหา

2. กิจกรรมเวทีสรุปบทเรียน / คืบข้อมูลแก่ชุมชนเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล
3. การสำรวจพื้นที่ป่าและน้ำ ตลอดจนทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว โดยดำเนินการดังต่อไปนี้

3.1 จัดเวทีวางแผนการดำเนินงาน 1 ครั้ง

3.2 สำรวจป่า / แม่น้ำ / สถานที่ท่องเที่ยวตามธรรมชาติ ในพื้นที่หมู่บ้าน

3.3 จัดทำแผนที่เส้นทางเดินป่า, แม่น้ำและสถานที่แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ 3 ครั้ง

3.4 จัดเวทีสรุปข้อมูล 1 ครั้ง

4. จัดเวทีทบทวนกระบวนการจัดการป่าและน้ำเพื่อนำมาวางแผนการจัดการการท่องเที่ยว ตลอดจนสร้างกฎ / กติกาในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ โดยการจัดเวที 3 ระดับ คือหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ
5. กิจกรรมกระตุ้นจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ โดยการจัดพิธีกรรมบวชป่า , สืบชะตาแม่น้ำ เรียกขวัญป่าและการเลี้ยงผีขุนน้ำ
6. จัดเวทีคืบข้อมูลแก่ชุมชน
7. กิจกรรมการศึกษาดูงานและเวทีหารือระดมความคิดเพื่อวางแผนการจัดการการท่องเที่ยว
8. จัดเวทีประชาพิจารณ์เพื่อจัดทำแผนการจัดการการท่องเที่ยว
9. จัดทำรายงานความก้าวหน้าฉบับที่ 1 และแผนการดำเนินงานในระยะต่อไป

7. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

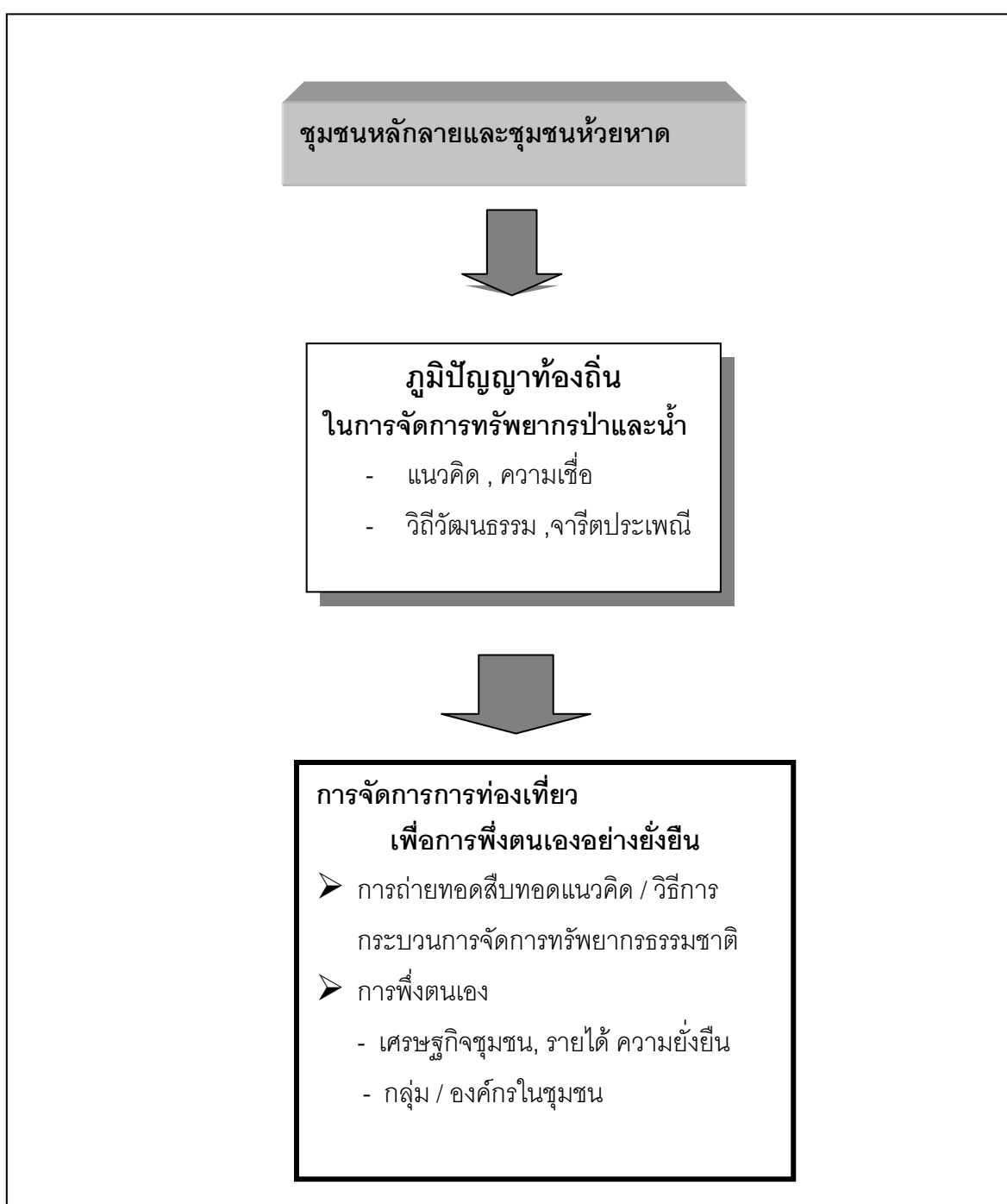
1. ได้ข้อมูลองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนในด้านต่าง ๆ ได้แก่ข้อมูลวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีของคนในชุมชน รวมทั้งกระบวนการในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านหลักลายและบ้านห้วยหาด
2. ได้รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่สามารถนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน ของชุมชนบ้านหลักลายและบ้านห้วยหาด

3. ได้กระตุ้นจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนและ
ถ่ายทอดสู่ลูกหลาน

นิยามศัพท์

- **การอนุรักษ์** หมายถึง กระบวนการดูแลและใช้ประโยชน์จากป่า, แหล่งน้ำ, ปลา, สัตว์ป่า และวิถีวัฒนธรรมชุมชน ในด้านการพึ่งตนเอง, การพึ่งพาธรรมชาติ และความเข้าใจธรรมชาติ ตลอดจน การพัฒนาภูมิปัญญาของตนเองมาใช้ในการอนุรักษ์อย่างเหมาะสม

7. กรอบแนวคิด

บทที่ 2

กระบวนการวิจัย

1. กิจกรรมประชุมชี้แจงทำความเข้าใจแก่คณะทำงานทีมวิจัย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้สมาชิกในชุมชนมีความเข้าใจและให้ความร่วมมือในการดำเนินงาน
2. แบ่งบทบาทและมอบหมายงานให้กับทีมวิจัย
3. วางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูล

กระบวนการ

1. นัดหมายเพื่อประชุมทีมวิจัย
2. ชี้แจง อธิบายโครงการวิจัยและกระบวนการทำงาน
3. แบ่งงานกันตามความถนัด
4. สรุปและบันทึกการประชุม
5. นัดหมายการทำกิจกรรมครั้งต่อไป

2. เก็บรวบรวมข้อมูล / องค์ความรู้ โดยการจัดเวทีชุมชน รวม 4 ครั้ง ในประเด็นดังต่อไปนี้

ข้อมูลชุมชน / ประวัติศาสตร์ชุมชน

- สภาพพื้นที่ภูมิศาสตร์, แหล่งน้ำ, ประชากร, อาชีพ, การศึกษา, การสาธารณสุข
- กลุ่ม / องค์การในชุมชน และกระบวนการรวมกลุ่ม กลุ่มทอผ้า กลุ่มจักสาน
- เส้นทางคมนาคม และสถานที่ท่องเที่ยวในบริเวณใกล้เคียง เพิ่มรายละเอียด

1.2 วัฒนธรรมเพณี วิถีชีวิต เพิ่มรายละเอียด วิถีชีวิตที่เด่น ๆ ที่อาจสามารถพัฒนาเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ เช่น ศึกษาการย้อม การทอผ้า การจับปลา

1.3 พืชทางธรรมชาติ

- ชนิด / ประเภทของสัตว์ป่าและพันธุ์ไม้ และระดับความอุดมสมบูรณ์,
- ชนิดพันธุ์สัตว์น้ำต่างๆ
- แหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยวต่าง ๆ
 1. ถ้ำม้า
 2. ถ้ำหอน
 3. ถ้ำผาเก๊า
 4. น้ำตกห้วยหมู
 5. โปงนกห้วยหาด

6. เส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติ

1.4 กระบวนการอนุรักษ์ป่าและน้ำ

- สภาพความเป็นมา / พัฒนาการของกระบวนการอนุรักษ์ป่าและน้ำที่ผ่านมา
- วิธีการทำงาน และผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้น
- ปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความล้มเหลว
- ปัญหาและอุปสรรค
- วิธีการแก้ไขปัญหา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานตามประเด็นที่กำหนดไว้
2. เพื่อฝึกทักษะในการเก็บข้อมูลชุมชน
3. เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาประมวล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และนำมาจัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชน

กระบวนการ

1. นัดหมายเพื่อประชุมทีมวิจัย แบ่งงานกันในการเก็บข้อมูล
2. สัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้รู้ โดยมีผู้ถาม และคนจดบันทึกในประเด็นหัวข้อตามที่กำหนด
3. จัดเวทีประชุมจำนวน 4 ครั้ง เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลตามหัวข้อที่กำหนดและตรวจสอบข้อมูล
4. เดินสำรวจเพื่อเก็บข้อมูลในหัวข้อเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติ จดบันทึก และวาดรูปแผนที่เส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติ รวมทั้งแผนที่ชุมชน
5. จัดเวทีประชุมเพื่อประมวลข้อมูล วิเคราะห์ จัดระบบข้อมูล จำนวน 1 ครั้ง

3. กิจกรรมเวทีสรุปบทเรียน / คินข้อมูลแก่ชุมชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล
2. เพื่อเติมข้อมูลที่ยังขาดให้สมบูรณ์ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อไปได้
3. เพื่อสรุปกระบวนการทำงานของทีมวิจัยร่วมกัน

กระบวนการ

1. นัดหมายเพื่อประชุมทีมวิจัย
2. นำเสนอข้อมูลที่ได้รวบรวมมาในประเด็นหัวข้อตามที่กำหนด

3. เปิดเวทีแลกเปลี่ยนเพื่อตรวจสอบข้อมูล และแก้ไขข้อมูลที่ผิดและไม่สมบูรณ์ให้ถูกต้อง
4. แก้ไขข้อมูลเพื่อจัดทำรายงานความก้าวหน้า

4. การสำรวจพื้นที่ป่าและน้ำ ตลอดจนทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว วัตถุประสงค์

1. เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานตามประเด็นที่กำหนดไว้
2. เพื่อฝึกทักษะในการเก็บข้อมูลชุมชน
3. เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาประมวล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และนำมาจัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชน

กระบวนการ

1. จัดเวทีวางแผนการดำเนินงาน 1 ครั้ง
2. สำรวจป่า / แม่น้ำ / สถานที่ท่องเที่ยวตามธรรมชาติ ในพื้นที่หมู่บ้าน
3. จัดทำแผนที่เส้นทางเดินป่า, แม่น้ำ และสถานที่แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ
รวม 3 ครั้ง
4. จัดเวทีสรุปข้อมูล 1 ครั้ง

5. จัดเวทีทบทวนกระบวนการจัดการป่าและน้ำ วัตถุประสงค์

เพื่อนำมาวางแผนการจัดการการท่องเที่ยว ตลอดจนสร้างกฎ/ กติกาในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ

กระบวนการ

โดยการจัดเวที 3 ระดับ คือหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ รวมจำนวน 3 ครั้ง

6. กิจกรรมกระตุ้นจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ วัตถุประสงค์

เพื่อกระตุ้นและปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ

กระบวนการ

โดยการจัดพิธีกรรมบวชป่า , สืบชะตาแม่น้ำ เรียกขวัญป่าและการเลี้ยงผีขุนน้ำ

7. จัดเวทีคืนข้อมูลแก่ชุมชน

วัตถุประสงค์

เพื่อคืนข้อมูลที่เกิดขึ้นรวบรวมได้ให้กับคนในชุมชน และร่วมกันตรวจสอบข้อมูล

กระบวนการ

1. นัดหมายเพื่อประชุมที่มีย
2. นำเสนอข้อมูลที่ได้รับรวบรวมมาในประเด็นหัวข้อตามที่กำหนด
3. เปิดเวทีแลกเปลี่ยนเพื่อตรวจสอบข้อมูล และแก้ไขข้อมูลที่ผิดและไม่สมบูรณ์ให้ถูกต้อง

8. จัดทำรายงานความก้าวหน้าฉบับที่ 1 และแผนการดำเนินงานในระยะต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อเตรียมข้อมูล ในการจัดทำรายงานความก้าวหน้า และวางแผนงานระยะต่อไป

กระบวนการ

ดำเนินการจัดทำรายงานความก้าวหน้าของโครงการวิจัยและจัดทำแผนงานระยะที่

2 ของโครงการวิจัย

9. กิจกรรมการเติมความรู้ แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประโยชน์และผลกระทบจากการท่องเที่ยว

วัตถุประสงค์

เพื่อเติมเต็มความรู้ รวมทั้งสร้างความเข้าใจเรื่องแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ให้คนในชุมชนเข้าใจตรงกัน และรับรู้ถึงประโยชน์และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวได้อย่างรู้เท่าทัน

กระบวนการ

ดำเนินการจัดประชุมสรุปบทเรียนผลการดำเนินงานระยะที่ 1 เพื่อทำความเข้าใจข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมาได้ร่วมกัน และเชิญวิทยากร ผู้ทรงคุณวุฒิมาให้ความรู้ ได้แก่ คุณสำรวจ ผักผล มาพูดถึงแนวความคิดพัฒนาชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว รวมทั้งวิเคราะห์ประโยชน์และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวร่วมกัน

10. เวทีเพิ่มเติมการเก็บข้อมูลในประเด็นที่ยังไม่สมบูรณ์ ได้แก่ เส้นทางท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ และนกในชุมชน

วัตถุประสงค์

เพื่อเพิ่มเติมข้อมูลศักยภาพชุมชนในด้านต่างๆ ที่ยังรวบรวมไม่สมบูรณ์ในระยะที่ 1 ได้แก่ เรื่องประวัติศาสตร์ชุมชน เส้นทางท่องเที่ยว และนกในชุมชน

กระบวนการ

1. จัดประชุมทีมวิจัยเพื่อทบทวนข้อมูลและกำหนดประเด็นในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม
2. แบ่งหน้าที่รับผิดชอบในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม
3. ข้อมูลประวัติศาสตร์ มีนายประชุม ล้วนปวน ทำหน้าที่เขียนเพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์
4. ข้อมูลเรื่องเส้นทางท่องเที่ยว ทีมวิจัย นำโดยนายแฝง ทีฆาวงค์ เดินสำรวจเส้นทางท่องเที่ยว และนำข้อมูลมาเขียนลงในแผนที่ท่องเที่ยวเพิ่มเติม หลังจากนั้นจึงได้วิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันเพิ่มเติมเพื่อกำหนดจุดและเส้นทางท่องเที่ยวที่ต้องการเปิดให้นักท่องเที่ยว
5. นำข้อมูลทั้งหมดมากำหนดโปรแกรมการท่องเที่ยว

11. การศึกษาดูงานเพื่อวางแผนการจัดการท่องเที่ยว

วัตถุประสงค์

เพื่อพัฒนาศักยภาพในด้านการจัดการท่องเที่ยว และเพิ่มเติมความรู้ ศึกษาจากตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ รวมทั้งสามารถนำมาวางแผนการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนตนเองได้

กระบวนการ

1. ประชุมทีมวิจัยเพื่อวางแผนการศึกษาดูงาน จัดแบ่งบทบาทหน้าที่รับผิดชอบ
2. เดินทางศึกษาดูงานการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแม่กำปอง อำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่
3. สรุปผลการศึกษาดูงาน และวางแผนการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

12. การจัดทำเส้นทางท่องเที่ยว และป้ายบอกทาง

วัตถุประสงค์

เพื่อดำเนินการจัดทำเส้นทางท่องเที่ยว สํารวจและปรับปรุงเส้นทางเพื่อให้่ายต่อการเดินเท้า และจัดทำป้ายบอกทางเพื่อให้่ายต่อการสื่อความหมาย

กระบวนการ

ดำเนินการสำรวจและปรับปรุงเส้นทาง พัฒนาให้สามารถเดินเท้าได้่าย สะดวก และปลอดภัย

13. การวางแผนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนห้วยหาด - หลักลาย

วัตถุประสงค์

เพื่อร่วมกันกำหนดแนวทางการจัดการท่องเที่ยว รูปแบบและระบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วมกัน

กระบวนการ

ประชุมทีมวิจัย สรุปรข้อมูลศักยภาพชุมชน สรุบบทเรียนที่ได้เรียนรู้จากการศึกษาดูงาน และวางแผนการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนห้วยหาด หลักลาย

บทที่ 3 ผลการวิจัย

แนวคิด กระบวนการและผลกระทบเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญคือการทำ ความเข้าใจร่วมกันถึงหลักคิด แนวคิด แนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อเป็นกรอบในการทำงานไม่ให้ออกนอกเป้าหมายตาม แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยทางทีมวิจัยได้จัดเวทีเพิ่มเติมความรู้เรื่องการจัดการท่องเที่ยวโดย ชุมชนจำนวน 2 ครั้ง โดยมีวิทยากร 2 ท่าน ได้แก่ คุณสำรวย ผัดผล และคุณจักร กิณีสี ร่วมทั้งการพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดกับผู้ที่ มีประสบการณ์ตรงในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่ คุณพรหมินทร์ พวงมาลา ประธานกลุ่มการท่องเที่ยวบ้านแม่กำปอง อำเภอแม่ออน จังหวัด เชียงใหม่ ซึ่งจากการเพิ่มเติมความรู้ดังกล่าว สามารถสรุปแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมทั้ง ประโยชน์และผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ดังต่อไปนี้

การท่องเที่ยวโดยชุมชนหมายถึงการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่า ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยว ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่และ วิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นปัจจัยหรือต้นทุนสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งมีการใช้ทรัพยากรอย่าง ยั่งยืนไปถึงคนรุ่นลูกหลาน พร้อมกันนี้มีการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชน ให้มีความรู้ ความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวและเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการ ตั้งแต่คิดวางแผนดำเนินการ การตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ การประเมินผลโครงการ และการรับผลประโยชน์ โดยคำนึงถึง ความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ

ชุมชนแต่ละแห่งล้วนมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ ฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ชุมชนนั้นมีอยู่ บางชุมชนมีทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ อันได้แก่ น้ำตก ป่าเขาลำเนาไพร รวมทั้งสัตว์ป่าที่อาศัยอยู่หลากหลายชนิด บางชุมชนมีความโดดเด่นในด้าน สถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ อันได้แก่ วัดวาอารามและโบราณสถานทางพุทธศาสนา หรือมี ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่น่าสนใจ รวมทั้งมีร่องรอยทางด้านโบราณคดีปรากฏให้เห็น ขณะที่บางชุมชนมี ข้อเด่นด้านอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวิถีการ

ผลิตที่เอื้อต่อการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว สามารถนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักท่องเที่ยวที่มาเยือนได้เป็นอย่างดี

หลักการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การกำหนดหลักการนี้เป็นไปเพื่อให้เห็นจุดยืนของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน ได้แก่

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดทิศทาง
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

การที่จะให้ชุมชนดำเนินการท่องเที่ยวตามหลักการดังกล่าวข้างต้น มีความจำเป็นที่จะต้องเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในด้านการจัดการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันก็ต้องรณรงค์กับคนในสังคมให้เห็นความแตกต่างของการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการท่องเที่ยวทั่วไป กระตุ้นให้เห็นความสำคัญและการเป็นนักท่องเที่ยวแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้มากขึ้นเพื่อสร้างการรับรู้และความเข้าใจต่อบทบาทของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสืบสานวัฒนธรรมดั้งเดิม

องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การเตรียมความพร้อมชุมชน

ในการเตรียมความพร้อมของชุมชน ชาวบ้านควรมีการประชุมระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อดีและข้อเสียของการท่องเที่ยว รวมทั้งผลกระทบในด้านบวกและด้านลบ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้รับรู้ปัญหา ร่วมกันและช่วยกันค้นหาแนวทางป้องกันตั้งแต่ต้น ทั้งนี้เพื่อปรับแนวทางการจัดการท่องเที่ยวให้เหมาะสม อันจะช่วยให้การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเกิดผลกระทบด้านลบน้อยที่สุดและเป็นการ

ส่งเสริมให้ประชากรในชุมชนมีคุณภาพชีวิตดี มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจอีกทั้งรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

ประชากรแต่ละชุมชนสามารถสนองตอบความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ในการจัดการท่องเที่ยวด้วยการใช้ทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน อันเป็นการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ที่สำคัญชาวบ้านได้ร่วมมือร่วมใจกันคิด ตัดสินใจ วางแผน และดำเนินการท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นการมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม โบราณสถานทางประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งส่งเสริมการรักษาศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในด้านวัฒนธรรมระหว่างชาวบ้านกับนักท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบบูรณาการ

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบบูรณาการ ดำเนินไปภายใต้การประสานประโยชน์ของการพัฒนาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ครอบคลุมทั้งมิติด้านสิ่งแวดล้อม มิติด้านเศรษฐกิจและมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม อันเป็นการผสมผสานการพัฒนาต่าง ๆ อย่างเป็นองค์รวม

สำหรับมิติด้านสิ่งแวดล้อม มุ่งกระตุ้นชาวบ้านในชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ และการคุ้มครองด้านสิ่งแวดล้อมก่อให้เกิดการเรียนรู้และร่วมมือกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ระบุปัญหาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากการท่องเที่ยว เพื่อจำกัดการพัฒนาและดำเนินการจัดการท่องเที่ยว โดยพยายามหลีกเลี่ยงให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด

มิติด้านเศรษฐกิจ มุ่งให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยว โดยนำฐานทรัพยากรซึ่งเป็นสินทรัพย์ร่วมหรือสมบัติสาธารณะมาเป็นต้นทุนในการจัดการท่องเที่ยวมีการกระจายรายได้อย่างเสมอภาคและยุติธรรม และที่สำคัญชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนเห็นพ้องต้องกัน ที่จะนำฐานทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ ทั้งธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และสถานที่ทางประวัติศาสตร์มาพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน โดยมีการประชุมปรึกษาหารือระดมความคิด สร้างฉันทานุมัติกันว่า การพัฒนาพื้นที่ในชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นความต้องการของชาวบ้านส่วนใหญ่อย่างแท้จริง และชาวบ้านเข้าใจตรงกันว่า การท่องเที่ยวเป็นเพียงช่องทางหนึ่งในการเสริมสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนมิใช่มุ่งให้เป็นรายได้หลักของชุมชนแต่อย่างใด

ที่ผ่านมาการท่องเที่ยวนำมาซึ่งรายได้เข้าประเทศมากเป็นอันดับหนึ่ง สูงกว่าการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมและพืชผลการเกษตร แต่เมื่อมองให้ลึกลงไปจะพบว่ารายได้จากการท่องเที่ยวดังกล่าวยังไม่มีการกระจายสู่ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยวเท่าที่ควร ส่วนใหญ่แทบทั้งหมดล้วนกระจุกตัวอยู่เฉพาะในวงจรธุรกิจของผู้ประกอบการด้านท่องเที่ยวเป็นหลัก

ในการจัดการท่องเที่ยว เพื่อให้มีระบบการดำเนินการที่เหมาะสมและเป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชน ควรมีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึงและยุติธรรม ผลกำไรที่ได้กระจายสู่ชุมชนอย่างแท้จริง

ประชาชนเป็นผู้ดำเนินการท่องเที่ยว และควบคุมการเติบโตของการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตน โดยไม่ขัดแย้งกับการรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม เปิดโอกาสให้ชาวบ้านทุกครัวเรือนเข้ามามีส่วนร่วม

ในเชิงปฏิบัติ ชาวบ้านบางคนอาจจะรับหน้าที่เป็นผู้ดูแลที่พัก หมุนเวียนกันทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น พานักท่องเที่ยวไปดูนก เดินป่าศึกษาธรรมชาติพืชพรรณไม้ หรือพืชพรรณสมุนไพร ฯลฯ กิจกรรมที่แต่ละคนหมุนเวียนกันรับผิดชอบช่วยให้มีรายได้อย่างทั่วถึง ลดช่องว่างระหว่างคนมีโอกาสกับคนด้อยโอกาส คนรวยกับคนจน และลดความขัดแย้งหรือความแตกแยกในชุมชน

ส่วนมิติด้านสังคมและวัฒนธรรมมุ่งใช้กิจกรรมต่าง ๆ รองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนต่างวัฒนธรรม เพิ่มความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งอาจมีการจัดการในรูปของ 1) การก่อตั้งจุดประชาสัมพันธ์ข้อมูลการท่องเที่ยว 2) การก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น 3) การรวบรวมภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมมุขปาฐะ และ 4) การจัดทำเอกสารเผยแพร่ด้านภูมิปัญญา

ทั้งนี้ควรยึดความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ รวมทั้งคำนึงถึงความสามารถในการรองรับทางธรรมชาติ และความสามารถในการรองรับทางสังคม - วัฒนธรรม อันเป็นทางเลือกใหม่ของการจัดการท่องเที่ยวที่สนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริงมีการผสมผสานการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจเข้ากับการพัฒนาด้านสังคม และการคุ้มครองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ

กระบวนการมีส่วนร่วม

การท่องเที่ยวในกรอบแนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ปัจจุบันมีการพัฒนาแตกแขนงออกไปในหลากหลายรูปแบบ อาทิ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ฯลฯ การจัดการท่องเที่ยวแต่ละประเภท ล้วนมีรูปแบบการจัดการที่อิงอยู่บนฐานทรัพยากรของชุมชน และสภาพเป็นจริงของชุมชนโดยมีเข็มมุ่งคือพัฒนาชุมชนไปสู่การพึ่งพาตนเอง ชุมชนสามารถยืนอยู่ได้ด้วยฐานทรัพยากรที่มีอยู่ โดยยึดความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ

ทั้งนี้ ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ควรคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ให้ความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชนและมีการเตรียมความพร้อมของชุมชน ด้วยการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาของท้องถิ่น เพื่อพัฒนาไปสู่การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ที่สำคัญในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ชาวบ้านควรเข้าถึงทรัพยากร และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวของท้องถิ่นโดยตรง รวมทั้งร่วมมือกันรักษาฐานทรัพยากรที่มีอยู่ ให้เป็น

มรดกของคนรุ่นลูกหลานและรุ่นต่อ ๆ ไป อาทิ การรักษาป่าต้นน้ำไว้ให้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของชุมชน และเป็นฐานสนับสนุนการเกษตรกรรมซึ่งเป็นรายได้หลักของชุมชน

ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ต้นน้ำควรเข้าใจว่าฐานทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าต้นน้ำมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อวิถีการผลิตและเพื่อให้การปกป้องคุ้มครองป่าไม้มีผลในเชิงปฏิบัติอย่างแท้จริง ชุมชนควรมีกฎระเบียบสำหรับเป็นมาตรการในการอนุรักษ์และคุ้มครองทรัพยากรป่าไม้ที่ชัดเจน โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนดมาตรการทุกขั้นตอนอีกทั้งมีการออกกฎระเบียบร่วมกันให้มีผลบังคับใช้ในชุมชนสามารถปฏิบัติได้จริงเช่นเดียวกับการออกกฎเกณฑ์การจัดการป่าชุมชน

การพัฒนาศักยภาพบุคลากร

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ควรมีการพัฒนาศักยภาพบุคลากร มีการพัฒนาชาวบ้านในพื้นที่ให้มีความรู้และความสามารถ เข้าใจสภาพภูมิศาสตร์ ภูมินิเวศของท้องถิ่น ตระหนักถึงปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว คุณภาพของระบบนิเวศ รู้แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น เพื่อให้เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวของท้องถิ่นต่อไปในอนาคต อีกทั้งเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่นในระยะยาว

สำหรับการพัฒนาขีดความสามารถ และเพิ่มศักยภาพของบุคลากรในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนผู้จะเติบโตขึ้นมาจะมีบทบาทรับผิดชอบในการพัฒนาท้องถิ่นของตน สามารถกระทำได้หลายวิธี เป็นต้นว่า การฝึกอบรมภาษาต่างประเทศเพื่อการสื่อสาร การถ่ายโอนความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่นจากผู้อาวุโสสู่เยาวชนรุ่นใหม่ และการเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น เป็นต้น ฯลฯ

การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน

การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่ก่อให้เกิดการถ่ายโอนความรู้ของคนในชุมชนจากแต่ละหมู่บ้าน สามารถนำความรู้ไปแปรสู่การดำเนินการให้บังเกิดผลเป็นจริง ด้วยการนำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในพื้นที่ อันได้แก่ น้ำตก พืชพรรณไม้ในผืนป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมและมีความยั่งยืน

การศึกษาธรรมชาติและภูมินิเวศย่อยของพื้นที่ ช่วยให้รู้พื้นที่ต่าง ๆ มีศักยภาพในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในด้านใดและมากน้อยเพียงใด บางชุมชนอาจมีเฉพาะทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ บางชุมชนมีข้อเด่นในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งล้วนเอื้อต่อการพัฒนาไปสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้งสิ้น อีกทั้งช่วยให้ประชากรในชุมชนเข้าถึงฐานทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ใน

พื้นที่ ได้เรียนรู้แนวทางการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีการจัดการองค์ความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิม รวมทั้งมีการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน

ในการนำทรัพยากรดังกล่าวมาใช้ ควรประชุมระดมความคิดเห็น แลกเปลี่ยนทัศนะและประสบการณ์ ช่วยกันค้นหาข้อดี - ข้อเสีย และผลกระทบจากการท่องเที่ยว รวมทั้งค้นหาศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว พร้อมกันนี้มีการแสวงหาทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของชุมชน โดยยึดความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ พร้อมทั้งคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติในพื้นที่ดังกล่าว

ข้อสรุป การท่องเที่ยวโดยชุมชน

การที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยตรง นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ มาใช้เป็นฐานในการจัดการท่องเที่ยวภายใต้กรอบแนวคิดการจัดการอย่างยั่งยืน และมีการผสมผสานการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวเข้ากับการพัฒนาด้านสังคมและการคุ้มครองด้านสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติในพื้นที่ เป็นรูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การจัดการในรูปแบบดังกล่าว นอกจากจะให้ความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในท้องถิ่นแล้ว ยังช่วยให้มีการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากร นำทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่มาใช้ได้อย่างเหมาะสมกับพื้นที่ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นทั้งในทางตรงและทางอ้อม ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

เหนืออื่นใด การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยอาศัยฐานทรัพยากรและองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เป็นกระบวนการพัฒนาที่คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกัน นำไปสู่เวทีการพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้และเรียนรู้ร่วมกัน เป็นเวทีเชื่อมประสานความเข้าใจระหว่างคนต่างพื้นที่ต่างวัฒนธรรม ก่อให้เกิดความชื่นชมซึ่งกันและกันและร่วมกันแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง

ประสบการณ์ การท่องเที่ยวโดยชุมชนแม่กำปอง

จากการศึกษาดูงาน การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแม่กำปอง พบว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนแม่กำปอง กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ เริ่มต้นแนวคิดจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และระบบนิเวศทรัพยากรที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ทำให้ชาวบ้านแม่กำปองมีแนวคิดที่จะพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ประกอบกับสภาพพื้นที่ที่มีแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงมีชื่อเสียงเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นถ้ำแม่ออน น้ำพุร้อนสันกำแพง หรือบ่อสร้าง หน่วยงานในพื้นที่จึงเริ่มผลักดันแผนนโยบายในการเปิดหมู่บ้านแม่กำปองเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว โดยมีเป้าหมายสำคัญในช่วงของการเริ่มต้นนั้น ชุมชนมุ่งหวังที่จะใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของ

ชุมชน รักษาป่า รักษาน้ำ เพื่อประโยชน์ในการผลิตไฟฟ้าพลังน้ำเป็นสำคัญ รวมถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในด้านต่างๆ อีกด้วย

จากนโยบายของภาครัฐประกอบกับการผลักดันให้เปิดหมู่บ้านแม่กำปองเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว นั้นเป็นเหมือนดาบสองคมที่ส่งผลถึงชุมชน เพราะในขณะนั้นชุมชนยังไม่มีความพร้อมในการจัดการด้านต่างๆ เพื่อที่จะรองรับคนภายนอกเข้ามาท่องเที่ยว พร้อมทั้งยังไม่กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อตกลงต่างๆ ซึ่งเมื่อรัฐบาลประชาสัมพันธ์ออกไป มีคนเข้ามาท่องเที่ยว ปัญหาต่างๆ ก็ตามมา ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบที่มีต่อทรัพยากรทางธรรมชาติ กล้วยไม้ ปัญหาขยะและอื่นๆ อีกมากมาย ดังนั้นชุมชนจึงต้องลุกขึ้นมาจัดการตนเอง พร้อมกับเตรียมความพร้อมในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการทั้งเรื่องทรัพยากร คน รายได้ เพื่อรองรับกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในวันนี้และในอนาคต

หลังจากการพูดคุยถึงปัญหาที่มีของชุมชนแล้ว ประกอบกับช่วงนั้นเริ่มทีมงานของ สกว. สำนักงานภาคนำโดยคุณสวิง ตันอุด มาเสนอแนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในการที่จะใช้เป็นเครื่องมือเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน ดังนั้นจึงเรียกประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อหารือถึงแนวทางในการรับมือกับสถานการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้น โดยคาดหวังว่าจะเป็นหนึ่งแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวได้ด้วยชุมชนเอง จากนั้นการพัฒนาโครงการวิจัยจึงเริ่มต้นขึ้น ด้วยความสงสัยของชุมชนที่ว่า รูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืนบ้านแม่กำปองเป็นอย่างไร และอยู่ภายใต้เงื่อนไข ปัจจัยใด ... การรวมตัวเพื่อวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือจึงเริ่มขึ้น ในช่วงแรกนั้นมีการพูดคุยกันอย่างเข้มข้น เนื่องจากความใหม่ในเรื่องของงานวิจัย เมื่อเข้าใจแนวคิดในการจัดการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์กันดีแล้ว ทีมวิจัยจึงได้ร่วมกันวางแผนกำหนดกิจกรรมในระยะแรก เมื่อความคิดพร้อม เอกสารพร้อมจึงดำเนินการส่งต่อมายัง สกว.สำนักงานภาคเพื่อพัฒนาโครงการวิจัยร่วมกันต่อไป

หลังจากที่ทำงานวิจัยแล้ว ชุมชนเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นดังนี้

ชุมชนแม่กำปองมีรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้นเองจากคนในชุมชนอย่างเป็นระบบ จากเดิมที่ทำการท่องเที่ยวกันแบบไร้ทิศทาง และบนฐานของความไม่เข้าใจเรื่องท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เกิดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนขึ้นมาประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยว อาทิ เกิดกลุ่มสมุนไพร เสนอความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรและการดูแลสุขภาพกับนักท่องเที่ยว, กลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร วิถีชีวิตการทำเมี่ยง กลายเป็นองค์ความรู้ที่นักท่องเที่ยวต้องเรียนรู้ หรือการปลูกกาแฟและแปรรูปขายให้กับนักท่องเที่ยว เป็นต้น ชุมชนแม่กำปองเป็นชุมชนท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและศึกษาเรียนรู้ อย่างเต็มรูปแบบ ชาวบ้านที่เคยมีอาชีพเป็นพรานป่าล่าสัตว์และเก็บของป่ากลายเป็นมัคคุเทศก์ ให้ความรู้กับนักท่องเที่ยวใน

เส้นทางศึกษาธรรมชาติของชุมชน ชุมชนเกิดจิตสำนึกการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ มีระเบียบในการนำมาใช้ร่วมกัน เช่น การสร้างบ้านต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการของหมู่บ้าน การกลับมาอนุรักษ์ดอกเอื้องดิน พันธุ์ไม้หายากของชุมชนรวมถึงพันธุ์ไม้หายากชนิดต่างๆ อาทิ โครงการคืนไม้สู่ป่า , ปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ, ปลูกพืชสมุนไพร ตลอดจนการป้องกันรักษาป่าโดยมีการทำแนวกันไฟในช่วงฤดูร้อนของทุกปี การกำหนดพื้นที่ทำกินพื้นที่ป่าไม้อย่างชัดเจนเพื่อป้องกันการขยายพื้นที่ทำกินและการบุกรุกทำลายป่า เกิดกลุ่มอาชีพจากการ เพาะดอกเอื้องและดอกกุชณา ซึ่งเป็นที่นิยมของคนภายนอกและนักท่องเที่ยว จำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว เป็นรายได้เสริมให้กับชุมชน มีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ อาทิ กลุ่มสมุนไพร,กลุ่มจักสาน,กลุ่มตีมีด,กลุ่มท่องเที่ยว(ที่ประกอบด้วยด้านบ้านพัก/ด้านคนนำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์/ด้านอาหาร ด้านการตลาด เป็นต้น)

หลังจากนั้นมีการเชื่อมประสานต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบล บรรจุในแผนการพัฒนากองท่องเที่ยวระดับตำบล เป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับตำบลได้รับคัดเลือกเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ได้รางวัลหมู่บ้านมาตรฐานโฮมสเตย์ต้นแบบของภาคเหนือ ประจำปี 2547 ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา เป็นแหล่งศึกษาดูงานและเรียนรู้กระบวนการทำงานของชาวบ้าน จากชุมชนอื่นๆและหน่วยงานต่างๆ รวมทั้งเข้าร่วมเป็นวิทยากรชุมชนให้ความรู้ในงานประชุมต่างๆ

สิ่งที่ได้เรียนรู้จากแม่กำปอง

การได้ศึกษาดูงานได้เรียนรู้แนวคิดในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของหมู่บ้านต้นแบบ นำแนวทางที่ได้เรียนรู้มาวางแผน พัฒนาและปรับปรุงทั้งด้านกายภาพ พัฒนาคู่มือ การจัดทำโปรแกรมเส้นทางท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว การกำหนดกฎ กติกา การกำหนดราคา ที่สำคัญคือ การสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน ให้สามารถดึงคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วมกัน เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมทั้งได้เห็นตัวอย่างในการจัดการพื้นที่บ้านพัก การปรับภูมิทัศน์โดยรอบชุมชน รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนแนวคิดของผู้นำ จึงได้ข้อสรุปว่าการจะพัฒนาหมู่บ้านในด้านใดก็ตาม ผู้นำมีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งจะสามารถนำพาการพัฒนาหมู่บ้านไปได้ตามเป้าหมายที่วางไว้

ข้อมูลศักยภาพชุมชนห้วยหาด - หลักลาย

1. ประวัติศาสตร์ชุมชนห้วยหาด – หลักลาย

บ้านห้วยหาด หมู่ที่ 7 และบ้านหลักลาย หมู่ที่ 8 ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเชิงเขาของยอดดอยภูคา ในอดีตนั้นเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์โดยเป็นฐานที่ตั้งของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ (ผกค.) ต่อมาเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2522 ทางกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในจังหวัดน่าน (ก อ.ร ม น.) ร่วมกับกองพลทหารม้า ส่วนหน้าได้มีนโยบายเปิดหมู่บ้านสองข้างทางยุทธศาสตร์ถนนสายน้ำยาว – บ่อเกลือ โดยได้นำราษฎรในพื้นที่จากตำบลต่าง ๆ ของอำเภอปัว, อำเภอท่าวังผา, อำเภอสันติสุข บางส่วนอพยพขึ้นมาตั้งหมู่บ้าน ตามแผนยุทธศาสตร์เป็นหมู่บ้านไทยอาสาป้องกันชาติ (ท ส ป ช) โดยอยู่ภายใต้การควบคุมของ พลตรีประยุทธ์ รอดโพธิ์ทอง ซึ่งเป็นผู้บังคับการกองพลทหารม้า ส่วนหน้ามอบหมายให้ร้อยโท วันทิพย์ ว่องไว เป็นผู้บังคับกองร้อย ร่วมพัฒนาหมู่บ้านและได้รับการอบรมไทยอาสาป้องกันชาติ ให้แก่ชาวบ้านและได้สร้างอาคารเรียนให้กับโรงเรียน จำนวน 1 หลัง 2 ห้องเรียน

เมื่อปี พ.ศ.2523 – 2524 มีกองร้อย 303 ร้อย ม.พัน 6 จ.ขอนแก่น โดยการนำของร้อยเอกชูชัย ศิลป์ชัย มาร่วมพัฒนาและรักษาความปลอดภัยให้หมู่บ้าน ได้สร้างอาคารเรียนอีกหนึ่งหลัง และที่พักสงฆ์หนึ่งแห่ง และพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชน เดิมนั้นหมู่บ้านห้วยหาดมีราษฎรอาศัยอยู่ จำนวน 114 หลังคาเรือน ส่วนหมู่บ้านหลักลายมีราษฎรอาศัยอยู่ 94 หลังคาเรือน มีประชากรรวมทั้งสองหมู่บ้านจำนวน 500 คน ต่อมาเมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ.2524 นายพูนชัย เนียมวัฒนะ นายอำเภอปัว ในขณะนั้นร่วมกับเจ้าหน้าที่ปกครองอำเภอปัวและตำบลอวน โดยมีนายศรีจันทร์ จันชนัน กำนันตำบลอวนในขณะนั้น ได้ขึ้นมาทำการแต่งตั้งหมู่บ้านทั้งสองหมู่บ้านและทำการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการปกครองหมู่บ้านขึ้น เป็นหมู่บ้านที่ถูกต้องตามพระราชบัญญัติ การปกครองหมู่บ้านห้วยหาด

ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปีพ.ศ.2522 – 2530 ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนจากภัยผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ เข้ามารบกวณและทำสงครามจิตวิทยากับชาวบ้าน จนชาวบ้านได้รับบาดเจ็บและเสียชีวิตจากการเหยียบกับระเบิดและถูกซุ่มยิง ทำให้ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านเกิดความกลัว จึงอพยพกลับภูมิลำเนาเดิมเป็นจำนวนมาก จึงส่งผลให้จำนวนประชากรลดลง หมู่บ้านห้วยหาด เดิมมี 114 หลังคาเรือน ลดเหลือ 17 หลังคาเรือน ส่วนหมู่บ้านหลักลายเดิมมี 94 หลังคาเรือน ลดเหลือ 15 หลังคาเรือน ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2533 ได้มีประชากรเพิ่มขึ้นถึงปัจจุบันบ้านห้วยหาดมีจำนวนหลังคาเรือนเพิ่มขึ้นเป็น 29

หลังคาเรือน บ้านหลักลายมีจำนวนหลังคาเรือนเพิ่มขึ้นเป็น 21 หลังคาเรือน ประชากรที่เหลืออยู่ปัจจุบัน ประกอบอาชีพเกษตรกร และเกษตรกรรม เช่น ทำไร่ข้าว, ทำไร่ข้าวโพด, เลี้ยงสัตว์ และอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ, การทำไม้กวาดดอกหญ้า ทำให้ประชากรในหมู่บ้านมีอาชีพเสริมในยามว่างงาน หลังจากฤดูเก็บเกี่ยวทำให้ประชากรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และได้พัฒนาหมู่บ้านให้เจริญไปตามลำดับจนถึงปัจจุบัน

ในปี พ.ศ.2524 ในได้รับจัดตั้งโรงสีข้าวจากทหาร ม.พันที่ 16 จ.ขอนแก่น และได้จัดตั้งธนาคารข้าวขึ้น ในปี พ.ศ.2525 โดยมีชาวบ้านได้ร่วมกันจัดตั้งขึ้น และในปีเดียวกันทหาร ม.พัน 6 จ.ขอนแก่น ได้ก่อตั้งโรงเรียนขึ้นที่บ้านห้วยหลักลายโดยใช้แรงงานทหารและชาวบ้าน ในปี พ.ศ.2527 ได้แต่งตั้งจากอำเภอบัว ให้เป็นหมู่บ้าน อ.พ.ป. และได้รับเงินปีละ 20,000 บาท ได้รับเงินรวม 4 ปี เป็นเงิน 80,000 บาท ในปี พ.ศ.2532 ทางอำเภอบัวได้เรียกเงินคืนภายใน 4 ปี ๆ ละ 20,000 บาท โดยทางอำเภอบัวไม่คิดดอกเบี้ย ในปี พ.ศ.2537 ได้รับโครงการน้ำประปาภูเขามาจากกองสังคมพัฒนา สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย และยังได้รับเงินสมทบจากชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านในปี พ.ศ.2539 บ้านห้วยหาดได้รับเงินโครงการแก้ปัญหาความยากจนหรือเรียกว่า ก.ข.ค.จ. เป็นเงิน 280,000 บาท เป็นเงินทุนหมุนเวียน ในปี พ.ศ.2545 ได้รับเงินจากรัฐบาลเงินกองทุน 1 ล้านบาท

2. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนห้วยหาด – หลักลาย

2.1 สภาพทางภูมิศาสตร์

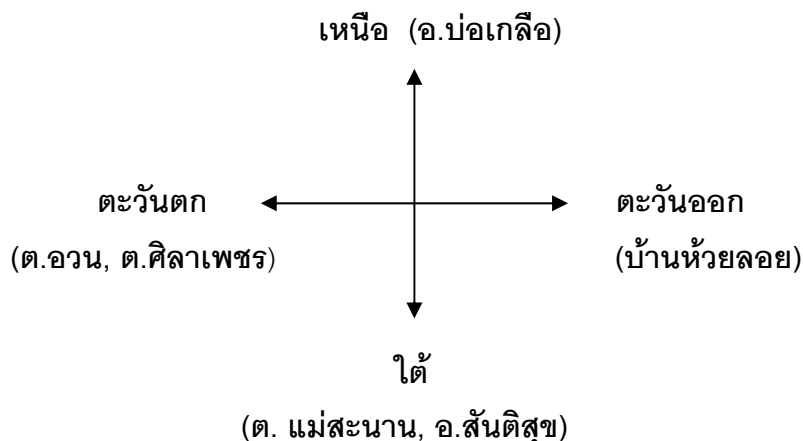
เขตแดนติดต่อของบ้านห้วยหาด หลักลาย

ทิศตะวันออก มีเขตติดต่อกับ บ้านห้วยลอย ซึ่งถนนสายนี้สามารถใช้เป็นทางสัญจร ไปหลายหมู่บ้าน อีกทั้งถนนสายนี้ยังสามารถเชื่อมต่อ กับบ้านห้วยหาด ถึงบ้านห้วยหลักลาย ซึ่งชาวบ้านในชุมชนนี้ใช้เส้นทางนี้ในการขนพืชผล การเกษตรออกมาด้วย เส้นทางสายนี้มีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ก็คือ ล่องแก่งน้ำว่า แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์ ชมลำน้ำว่า

ทิศใต้ มีเขตติดต่อกับ บ้านแม่สนาน ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข และอำเภอสันติสุข ชุมชนแห่งนี้ ประกอบอาชีพทำไร่ ทำสวนกันเป็นส่วนใหญ่ แหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ก็คือการล่องแก่งน้ำว่า จากบ้านแม่สนานไปถึง อ.แม่จริม

ทิศตะวันตก มีเขตติดต่อกับบ้านน้ำยาว ตำบลอวน อำเภอบัว โดยทั่วไปแล้วประชากรในชุมชนนี้ประกอบอาชีพทำไร่ ทำสวน และรักความเป็นธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ก็มี น้ำตกตาดหลวง ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านทุ่งใหญ่ อำเภออวน น้ำตกแห่งนี้เป็นน้ำตกที่สวยงามมาก และ

เป็นน้ำตกที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ นอกจากนี้ น้ำตกตาดหลวงยังมีแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่มีหลากหลายพันธุ์

สภาพพื้นที่อยู่ในที่ราบเชิงเขาท่ามกลางหุบเขามีภูมิทัศน์ที่สวยงามและภูมิอากาศเย็นสบายตลอดปี สภาพภูมิศาสตร์ในพื้นที่บ้านห้วยหาด – หลักลาย ส่วนใหญ่มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูงที่ประกอบไปด้วยภูเขาเป็นส่วนมาก พื้นที่ราบมีน้อยมากส่วนสภาพป่าไม้ส่วนใหญ่เป็นป่าดิบชื้นและป่าดงดิบสภาพภูมิอากาศ เป็นอากาศแบบหนาวเย็นค่อนข้างเย็นตลอดปี และมีแม่น้ำสายสำคัญที่ใช้ในการอุปโภคและบริโภค และการใช้ในเกษตรกรรม ได้แก่ แม่น้ำยาว, แม่น้ำห้วยหลักลาย และแม่น้ำห้วยหาด สภาพที่อยู่อาศัยของประชากรจะอยู่ตามที่ราบเชิงเขา, หุบเขา

ในอดีตเมื่อปี พ.ศ.2522 ชุมชนบ้านห้วยหาด หลักลาย เป็นชุมชนที่มีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์มีป่าไม้เขี้ยวขี้ มีสัตว์ป่านานาชนิด ในน้ำมีสัตว์น้ำนานาชนิด ชุมชนสามารถหาอาหารได้จากแหล่งธรรมชาติ มีทั้งพืชผัก และสมุนไพรพื้นบ้าน ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย มีการทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก ไม่มีอาชีพเสริม ชุมชนไม่มีรายได้เพราะยึดการทำไร่เลื่อนลอย ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2526 ได้มีการเปิดสัมปทานป่าไม้ขึ้นโดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้มาเปิดสัมปทาน ซึ่งห่างจากเขตป่าสงวนของชุมชนประมาณ 4 กิโลเมตร โดยที่ชุมชนยังรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ขาดความคิดว่าหากเกิดการสัมปทานป่าไม้แล้ว อนาคตข้างหน้าของชุมชนจะเป็นอย่างไรบ้าง ประกอบกับชุมชนในอดีตนั้นไม่มีงานทำเป็นหลักแหล่ง คนในชุมชนคิดว่าหากเกิดการสัมปทานป่าแล้วจะทำให้มีงานทำ เกิดรายได้มาช่วยเหลือจนเดือดร้อนครวญโดยไม่คิดว่าหากป่าไม้หมดไปอนาคตข้างหน้าชุมชนจะได้รับความเดือดร้อน หรือจะมีผลกระทบทางทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร ป่าไม้จะหมดไป ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ซึ่งก็ย่อมที่จะส่งผลมาต่อน้ำ ก็จะทำให้เกิดการแห้งแล้ง ฝนก็ไม่ตกตามฤดูกาล การทำการเกษตรก็ไม่ประสบ

ผลสำเร็จเท่าที่ควร ในที่สุดคนในชุมชนก็ต้องอพยพแรงงานไปทำงานที่ต่างจังหวัด ทำให้เกิดปัญหาหลายอย่างเกิดขึ้นในชุมชน เช่น

1.ด้านการพัฒนา ชุมชนจะขาดทรัพยากรบุคคลและแรงงานในการพัฒนา ขาดการระดมความคิดเห็น การปรึกษา และความร่วมมือในด้านต่าง ๆ

2.ทรัพยากรป่าไม้ที่มีค่าหมดไป เมื่อปีการเปิดสัมปทานป่าไม้ ก็ได้มีการนำไม้ที่มีค่าออกไปขายนอกพื้นที่

ซึ่งต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2532 ชุมชนได้ร่วมกัน พิจารณาว่าหากชุมชนไม่มีการช่วยเหลือตัวเองแล้วคงจะลำบาก จึงได้มีการหาทางออกโดยการทำไร่เลื่อนลอยมากขึ้น และทำทุกหลังคาเรือน ทำเป็นประจำทุกปี ซึ่งในการทำไร่เลื่อนลอย จะเปลี่ยนพื้นที่ทุกปี ทำให้เกิดเกิดผลเสียตามมา ทำให้ป่าไม้หมดไป ก่อให้เกิดความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล อากาศแปรปรวน สัตว์ป่าไม่มีที่อยู่อาศัย และถูกนายพรานออกล่า เพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว จึงต้องอพยพไปอยู่ที่อื่น การทำไร่เลื่อนลอยมีการใช้สารเคมีเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดสารพิษตกค้างเป็นจำนวนมากทำให้เกิดสารพิษตกค้าง ซึ่งส่งผลต่อสัตว์น้ำ สัตว์บก และชุมชนได้รับความเดือดร้อนตามา จากนั้นการทำไร่เลื่อนลอยก็ค่อย ๆ ลดลงเมื่อปี พ.ศ.2542 เป็นต้นมา

2.2 กลุ่มประชากร

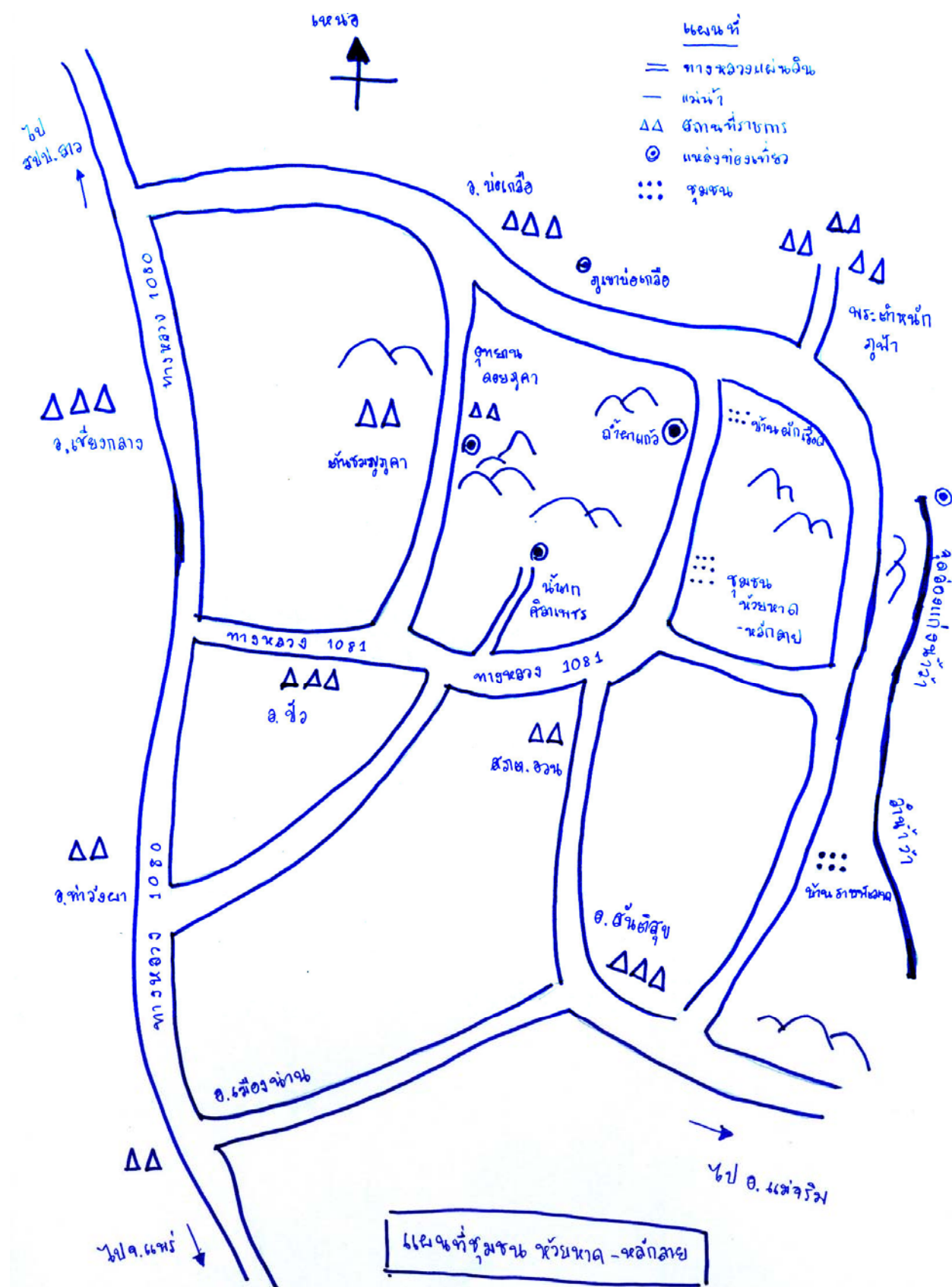
หมู่บ้านหลักลายมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 81 คน แบ่งเป็นชาย คน หญิง คน ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยกลางคนอายุ 25 - 50 ปี มีจำนวนหลังเรือนทั้งสิ้น 21 หลังคาเรือน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ทำสวน รับจ้างทั่วไป หาของป่า นับถือศาสนาพุทธ ทั้งหมด

หมู่บ้านห้วยหาดมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 108 คน แบ่งเป็นชาย 57 คน หญิง 51 คน ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยกลางคนอายุ 25 - 50 ปี มีจำนวนหลังเรือนทั้งสิ้น 29 หลังคาเรือน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ทำสวน รับจ้างทั่วไป หาของป่า ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มี 5 หลังคาเรือนที่นับถือศาสนาพุทธ

2.3 การสาธารณสุข

ในชุมชนบ้านห้วยหาดและหลักลายจะไม่มีสถานีนานามัย แต่จะมีกองทุนยาอยู่ที่ศูนย์ศสมช. (ศูนย์สาธารณสุขชุมชนหมู่บ้าน) และมี อสม. อาสาสมัครสาธารณสุข เป็นผู้ดูแลและให้บริการทางสุขภาพเบื้องต้นแก่คนในชุมชน

2.4 รายได้ของประชากรในชุมชน โดยเฉลี่ยประมาณ 20,000 บ. / คน / ปี

แผนที่แสดงพื้นที่ชุมชนห้วยหาด – หลักลาย ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน

3. ทุนเดิมทางสังคมของชุมชนห้วยหาด - หลักลาย

กลุ่มองค์กรในชุมชน

1. กลุ่มออมทรัพย์บ้านหลักลาย ม.8

เริ่มจัดตั้งเมื่อปี 2542-2547 โดยการเป็นรายเดือนๆละ 20บาท ต่อหลังคา ปัจจุบันมียอดออมประมาณ 25,000 บาท วัตถุประสงค์เพื่อความสามัคคีในหมู่บ้านและเพื่อมีเงินก้อนไว้เพื่อรองรับและเป็นเงินประกัน เงินอุดหนุนจากรัฐ

2. กลุ่มเลี้ยงวัว

ได้รับเงินสนับสนุน จากอ.บ.ต. 100,000 บาท ซึ่ง อ.บ.ต.วางนโยบายไปแล้วแต่คณะทำงานจะนำเงินจะนำเงินมาให้เกิดประโยชน์ หมู่ 7-8 จึงได้นำเงินมาซื้อแม่พันธุ์วัว และจัดตั้งเป็นกลุ่มสนใจขึ้น โดยทำสัญญาเงินกู้กับกับ อ.บ.ต. ระยะ 4-5 ปี โดยไม่มีดอกเบี้ย ได้รับการสนับสนุนเมื่อปี 2542

3. กลุ่มเงินสงเคราะห์

ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ เมื่อปี 2539 เพื่อเป็นเงินช่วยเหลือฉุกเฉินภายในหมู่บ้าน จำนวนเงิน 12,500 บาท ทางหมู่บ้าน ได้นำเงินปล่อยกู้ 100 ละสองบาทต่อปี เพื่อให้เงินเพิ่มพูนและได้นำเงินบางส่วนช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้านที่ป่วยและเสียชีวิต

4. กลุ่มทอดผ้าอ้อมสีธรรมชาติ

เดิมที่ชุมชนบ้านห้วยหาด – หลักลาย เป็นชนเผ่าลื้อและมีความรู้เกี่ยวกับการทอผ้า ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย สมัยก่อนผู้หญิงทอผ้าเป็นทุกคน เพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ชุมชนบ้านห้วยหาดและหลักลายก็มีการทอผ้ามาตลอด แต่มาหยุดทำเมื่อปี 22 จนถึงปี 37 ต่อมาเริ่มมีการไปรับจ้างทอ โดยเริ่มแรกมี 2-3 คนไปหัดทอผ้าจากบ้านตีนตก อ.ศีลาแลง โดยรับจ้างทออย่างเดียว ราคาผืนละ 70 บ./ 2 เมตร ในปี 2533 ชุมชนบ้านห้วยหาด - หลักลายได้รวมกลุ่มทอผ้าขึ้นมา แต่เป็นการทอผ้าอ้อมสีเคมี ซึ่งไม่ค่อยประสบผลสำเร็จ เนื่องจากไม่ค่อยมีตลาดรองรับ

จนกระทั่ง ปี พ.ศ.2541 มีการรวมกลุ่มของสมาชิก มีความริเริ่มที่จะจัดตั้งกลุ่ม โดยเริ่มแรก 4-5 คน ระดมทุนกันเพื่อจัดสร้างโรงทอ มีสมาชิกเพิ่มเป็น 12 คน มีการฝึกอบรมให้สมาชิก มีการจัดทำที่เพิ่ม โดยทำเองไม่เสียค่าใช้จ่าย คนละ 1 ตัว มีคนแนะนำให้ทำโครงการไปยัง ศูนย์การศึกษาชนนอกโรงเรียน ในปี 2544 ซึ่งทำหน้าที่สนับสนุน

ทุนวัสดุอุปกรณ์ ต่าง ๆ เช่น ฝ้าย อุปกรณ์การย้อมสีเคมี พวกจุนสี จากนั้นกลุ่มทอผ้าก็ได้ไปศึกษาดูงานการย้อมผ้าสีธรรมชาติจากบ้านโป่งคำ จากการชักชวนของเพื่อนบ้านที่ไปดูงาน

จากการไปศึกษาดูงานในครั้งนี้ เป็นจุดเริ่มของการพัฒนาความรู้เรื่องการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติเป็นครั้งแรก ในเรื่องของความรู้ วิธีการและเทคนิคการย้อมลวดลายใหม่ ๆ เริ่มแรกได้วิธีการย้อมมา 5 สี ได้แก่

- สีเขียว ใบหูกวางต้ม ลงน้ำใบฮ่อมที่หมักไว้ 2 วัน
- สีฟ้า จากน้ำใบฮ่อมไว้ 2 คืน นำไปลงน้ำสารส้ม โดยแช่ไว้ 1 คืน
- สีน้ำตาล ได้จากการฝ้ายไปต้มในน้ำเปลือกประดู่ ประมาณ 1 - 2 ชั่วโมง จากนั้น นำไปแช่น้ำปูนใสไว้ ประมาณ 1 - 2 ชั่วโมง
- สีเหลือง ได้จากการร่อนฝ้ายไปต้มพร้อมกับน้ำเปลือกต้นเพกา ประมาณ 1 - 2 ชั่วโมง แล้วนำไปแช่น้ำสารส้ม ประมาณ 1 - 2 ชั่วโมง
- สีม่วง (สีชมพู) ได้จากการร่อนฝ้ายไปต้มพร้อมกับน้ำครั่ง (ครั่งหาได้ในป่าซึ่งจะมีลักษณะเป็นยางเหนียวข้น ซึ่งเป็นรังของตัวครั่ง อาศัยอยู่ตามต้นไม้) ประมาณ 1 - 2 ชั่วโมง แล้วนำไปแช่น้ำสารส้ม ประมาณ 1 - 2 ชั่วโมง

จากนั้นสมาชิกได้ทดลองนำพืชอื่นที่มีอยู่ในชุมชนมาย้อมฝ้าย ซึ่งทำให้เกิดเจดสีใหม่ขึ้นอีกหลายสี ปัจจุบันย้อมได้ประมาณกว่า 10 เจดสี ซึ่งต่อมาจึงมีหน่วยงานราชการมาให้การสนับสนุนอีกหลายหน่วยงาน ได้แก่ พัฒนาชุมชน ในเรื่องการให้ความรู้เรื่องผ้าทอ มาตรฐานผ้าทอ , กศน. เรื่องการแปรรูป มีการจัดอบรมการตัดเย็บ , อบต. สนับสนุนเรื่องการจัดสร้างโรงทอ และอุปกรณ์การทอผ้า เช่น กี่ทอผ้า , เข็ม เริ่มแรกการทอผ้าของสมาชิกนั้น เมื่อสมาชิกทอเสร็จก็นำไปฝากขายที่กลุ่มทอผ้าบ้านโป่งคำ และร้านค้าในเขตจังหวัด และนำไปออกแสดงสินค้าตามงานเทศกาลต่าง ๆ ทำให้ผ้าทอของชุมชนเป็นที่รู้จักมากขึ้นเรื่อย ๆ

ปัจจุบันมีสมาชิกเพิ่มเป็น 25 คน มีการจัดการเรื่องการตลาด และพัฒนาคุณภาพผ้าทอให้ได้มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) จนได้รับมาตรฐานระดับ 3 ดาว ในปี 2546 เมื่อเป็นที่รู้จัก ในการออกไปแสดงสินค้าต่าง ๆ ก็มีคนภายนอก เข้ามาติดต่อ

นำผ้าไปขายมากขึ้น เป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ค่อนข้างดี นอกจากนี้ กลุ่มทอผ้าบ้านห้วยหาดหลักลาย ก็มีการบริหารจัดการกลุ่ม ในเรื่องกฎระเบียบ ข้อบังคับของกลุ่ม ในเรื่องของการออมหุ้น การปันผล การผลิตซึ่งจะให้สมาชิกนำวัสดุของกลุ่มไปทอ มีการย้อมผ้าร่วมกัน ก่อนจากนั้นจึงนำผ้าที่ทอได้มาขายคืนให้กับกลุ่ม แล้วหักต้นทุนคืนกลุ่ม สมาชิกก็จะได้อำนาจเป็นรายได้ และมีการประชุมสมาชิกเพื่อการพัฒนาคุณภาพผ้าทอ และการปันผลในรอบปี ปีละครั้ง โดยคิดจากจำนวนการทอในรอบปีของแต่ละคน ประชุมเพื่อรับทราบปัญหาและแลกเปลี่ยนความรู้ใหม่ ๆ นั้นทางกลุ่มมีการประชุมกัน 2 - 3 เดือนครั้ง เพื่อชี้แจงยอดรายรับ-รายจ่ายต่าง ๆ ตลอดจนแลกเปลี่ยนความคิดเห็น รับทราบสภาพปัญหาและความต้องการของกลุ่มสมาชิกปัจจุบันกลุ่มทอผ้าบ้านห้วยหาด และหลักลาย ได้พัฒนาเป็นแหล่งการศึกษาเรียนรู้เรื่องการย้อมและการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติแก่ชุมชนอื่น ๆ ในจังหวัดน่าน เช่น ชุมชนบ้านสบยาว อ.เมือง , บ้านนาขวาง อ.ป่อเกล้า

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 เป็นต้นมาถือได้ว่า การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติทำให้คนในชุมชนมีรายได้เสริม ในยามว่างงาน และรู้จักนำวัสดุที่มีในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ และเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทอผ้าให้คงอยู่ เป็นความภาคภูมิใจของคนในชุมชน การทอผ้า เป็นการแสดงออกถึงความละเอียดอ่อนในการทำงาน นอกจากนี้การย้อมสีธรรมชาติ ยังเหมาะกับผู้ที่แพ้สีเคมี และไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันชุมชนบ้านห้วยหาด - หลักลาย มีสมาชิกกลุ่มทอผ้าทั้งหมด 20 คน การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนดีขึ้น และที่สำคัญเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คนรุ่นหลังสืบต่อไป

5. กลุ่มหน่อไม้อัดπίบ

เนื่องจากชุมชนมีวัตถุดิบ คือ หน่อไม้ ซึ่งมีจำนวนมากจากไม้ไผ่ในป่า ในเดือนสิงหาคม - กันยายน ของทุกปี ชาวบ้านซึ่งทำหน่อไม้หนึ่งถุง (คือการนำเอาหน่อไม้แกะเปลือกออกแล้วนำไปอัดไปถูร้อนแล้วมัดปากถุงให้แน่นเพื่อป้องกันอากาศเข้า ให้เก็บไว้ได้นานไม่มีรสเปรี้ยว) จากนั้นจึงนำไปึ่งประมาณ 1 - 2 ชั่วโมง จะทำให้เก็บไว้ได้นานเป็นปี ซึ่งทำไว้ทานในครอบครัวและไว้จำหน่ายเป็นรายได้เสริม

เนื่องจากป่ามีความอุดมสมบูรณ์ หน่อไม้มีจำนวนมาก ประจวบกับมีงบประมาณในการกระตุ้นเศรษฐกิจของรัฐบาลเข้ามา ทางชุมชนจึงเห็นร่วมกันว่าควรเสนอโครงการจัดทำหน่อไม้อัดπίบ ซึ่งได้รับการสนับสนุนการให้ความรู้ในการจัดทำหน่อไม้πίบ ตลอดจน

อุปกรณ์ต่าง ๆ ในปี 2546 ซึ่งทุกหลังคาเรือนเป็นสมาชิกกลุ่ม เป็นรายได้เสริมให้แก่ชุมชน ปีละประมาณปีละ 100 ปีบ ๆ ละ 200 บ. ซึ่งส่วนใหญ่จะจำหน่ายในละแวกหมู่บ้าน โรงเรียนต่างๆ ในพื้นที่ข้างเคียง

6. กลุ่มไม้กวาด

การรวมกลุ่มกันทำไม้กวาด ในหมู่บ้านห้วยหาด หลักลาย ได้เริ่มจาก การที่มีหน่วยงานทางทหารมาฝึกสอนให้ชาวบ้านในปี พ.ศ. 2523-2524 เพื่อให้ชาวบ้านได้ทำไม้กวาดเป็น ซึ่งหน่วยงานนี้จะสนับสนุนในเรื่องของอุปกรณ์ เช่น ไม้ไผ่ เชือกเส้นเล็ก กัง เข็ม และอุปกรณ์อื่น ซึ่งแต่เดิมนั้น ชาวบ้านก็จะมีการทำไม้กวาดไว้ใช้เองในครัวเรือนอยู่แล้ว เนื่องจาก บ้านห้วยหาด หลักลายนั้น มีวัสดุ ที่ใช้ในการไม้กวาดเยอะอยู่แล้ว เช่น ไม้ไผ่และ กัง แต่ยังขาดอุปกรณ์อื่น เช่น เชือก กับเข็มซึ่งจะซื้อมาจากตลาดในเมืองแต่เดิมนั้นการทำไม้กวาดก็จะเป็นลักษณะง่าย ๆ ไม่ค่อยถูกหลักวิธีเท่าไร เพราะชาวบ้านยังขาดความรู้ และอุปกรณ์

ซึ่งต่อมาเมื่อได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทางทหารที่ได้เข้ามาช่วยชาวบ้าน ในการให้คำแนะนำ ให้ความรู้เพิ่มเติม สนับสนุนอุปกรณ์ต่าง ๆ ก็ทำให้เกิดการรวมตัวของ ชาวบ้านขึ้น ซึ่งในตอนแรกนั้นก็จะมีสมาชิกเพราะมีประชากรมาก แต่ต่อมาก็ค่อยลดลง เนื่องจาก คนในชุมชนย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่น และรายได้จากการทำไม้กวาดก็น้อย เนื่องจากขาดตลาด ซึ่งในเวลาต่อมาก็มีหน่วยงานของ กศน. เข้ามาสนับสนุน โดยการหา ตลาดให้ และให้คนมาสอนความรู้เพิ่มเติม จนทำให้มีรายได้เพิ่มเติมขึ้นจากเดิม เพราะ สินค้ามีคุณภาพมากขึ้น ซึ่งราคาจากเดิมนั้น ด้ามละ 10 บาท แต่หลังจากได้รับการ สนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ แล้ว ก็เปลี่ยนเป็นด้ามละ 15-17 บาท

และนอกจากการสนับสนุนจากหน่วยงานดังกล่าวแล้ว ทาง อบต.ก็ได้สนับสนุน งบประมาณมาช่วยในนามของกลุ่มสตรี โดยช่วยในการจัดซื้อวัสดุและอุปกรณ์เพิ่มเติมซึ่ง ในปัจจุบันนี้เหลือกลุ่มทำไม้กวาดในหมู่บ้านเพียง 3 หลังคาเรือน

7. กลุ่มแม่บ้าน

เป็นการรวมกลุ่มของแม่บ้านทุกหลังคาเรือนในชุมชน จัดตั้งขึ้นเป็นกลุ่มแรก ตั้งแต่ ปี 2540 เพื่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่บ้าน และเพื่อระดมทุนมาใช้ในการพัฒนา ในกลุ่มและหมู่บ้าน กลุ่มนี้จะทำหน้าที่ตัวแทนสนับสนุนงานต่าง ๆ ในชุมชนและงานนอก ชุมชน เช่น การแข่งขันกีฬา การเข้าร่วมงานต่าง ๆ ปัจจุบันกลุ่มนี้มีเงินทุนหมุนเวียน

เพื่อให้สมาชิกกู้ยืม ดอกเบี้ยต่ำ ร้อยละ 1 บาท / เดือน เพื่อนำไปใช้ตามความจำเป็น ซึ่งสมาชิกของกลุ่มแม่บ้านก็จะเป็นสมาชิกของกลุ่มอื่น ๆ ในชุมชนด้วย

ข้อมูลด้านพิธีกรรม ประเพณี วัฒนธรรม

1. พิธีบายศรีสู่ขวัญ มีการทำพิธีในช่วงเทศกาลวันสงกรานต์ และงานแต่งงาน งานบวชนาค
2. พิธีการเลี้ยงผีปู่ - ย่า
3. พิธีการเลี้ยงศาลเจ้าพ่อภูคา
4. พิธีการหาเมื่อ - หาหมอ
5. พิธีลอยกระทง
6. พิธีการเลี้ยงผีไร่ - นา - สวน
7. พิธีการเรียกขวัญข้าว
8. พิธีบวชนาค

พิธีกรรม จารีต ประเพณี

1. การเลี้ยงแก้ม (การเลี้ยงผีสบห้วย) การเลี้ยงแก้ม คือการเลี้ยงผีสบห้วย ถือเป็นการบูชาน้ำ โดยปกติแล้วชาวบ้านจะจัดเลี้ยงทุกปี ซึ่งคนที่จะประกอบพิธีจะต้องเป็นคนที่ชาวบ้านเคารพนับถือ การจัดทำพิธีกรรมการเลี้ยงแก้ม ชาวบ้านจะมีการรวบรวมเงินกันเพื่อซื้อข้าวของเซ่นไหว้ ของไหว้ที่สำคัญที่สุดที่ขาดไม่ได้คือหมู เพราะชาวบ้านเชื่อว่าพิธีการเลี้ยงแก้มจะต้องลี้ยงหมูเลี้ยง และเมื่อได้ของไหว้ครบแล้ว ผู้นำก็เริ่มพิธีกรรม จนเสร็จพิธี ผู้นำก็จะลาข้าวของเซ่นไหว้ที่เหลือกลับ เพื่อนำมาเลี้ยงชาวบ้าน ก็เป็นอันเสร็จพิธีการเลี้ยงแก้ม

2. พิธีการเลี้ยงผีไร่ - นา - สวน คือ การบอกกล่าวบูชาเจ้าที่เจ้าทาง เป็นการบนบานศาลกล่าว ก่อนที่จะเริ่มทำการเพาะปลูกทุกครั้ง และการถวายเครื่องเซ่นบูชาเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จ โดยมีความเชื่อว่าถ้าทำแล้วผลผลิตจะดี ไม่มีสิ่งรบกวน พิธีบอกกล่าวบูชาบนบาน โดยนำดอกไม้ธูปเทียน มาบนบานกับเจ้าที่ ให้ช่วยบันดาลให้ผลผลิตดี ได้จำนวนมาก แล้วจะนำเครื่องเซ่นที่บนบานไว้มาถวาย เพื่อเป็นการบูชาเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จสิ้น เครื่องเซ่น หมู ไก่ อาหารคาวหวาน เหล้า เสื้อผ้า

2. การผีดผี (การผีดผีคือ ความเชื่อที่ว่าคนที่เรากระทำผิดกับบุคคลและสถานที่หวงห้าม) เช่น หมู่มสาวที่ได้เสียกันก่อนแต่งงาน , การทะเลาะวิวาท , การดูหมิ่นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้นโดยทั่วไปแล้วชาวบ้านจะนับถือผีกันทั้งหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อกันว่า ถ้าใครกระทำการผีดผีแล้ว ผู้นั้น

จะต้องนำเอาไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด และหัวหมู 1 หัว เพื่อที่จะนำมาทำพิธีกรรมผิผี โดยที่ผู้อาวุโสในหมู่บ้านจะเป็นผู้มาประกอบพิธีขอขมาต่อผีในหมู่บ้าน โดยมีความเชื่อว่าถ้ามีทำก็จะเกิดเรื่องร้ายตามมา แต่ถ้าทำแล้วก็จะเกิดความสุขสบายและเรื่องร้ายจะกลายเป็นปี เช่น หายจากการเจ็บป่วยไข้

3. ประเพณีทำบุญ ขึ้นบ้านใหม่ ก่อนจะมีพิธีกรรมขึ้นบ้านใหม่ เจ้าของบ้านจะต้องไปหาฤกษ์ของแต่ละรอบปี รอบเดือน โดยชุมชนบ้านหลักลาย ส่วนใหญ่จะเลือกเอาเดือน 4 เหนือ (เดือน พ.ย.-ก.ค.) และเจ้าภาพจะต้องจัดเตรียมจัดซื้ออุปกรณ์ในการประกอบพิธี และอาหารคาวหวาน เช้าวันทำบุญ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าจะต้องนำเอาของที่เป็นสิริมงคลขึ้นบ้านก่อน เช่น ข้าว และพืชที่เป็นมงคล เช่น พักทอง ขนุน และใบไม้ที่เป็นมงคล เช่น ต้นกล้วย ใบพลู ไม้ค้ำสะหลี (ไม้ที่มีง่าม ไม่จำกัดความยาว) จากนั้นก็เอาของที่จัดเตรียมไว้ มาจัดใส่ลงหาบ ข้างหนึ่งจะเป็นเงิน ซึ่งจะมี แก้ว แหวน เงิน ทอง ข้าวสาร และอีกข้างหนึ่งเป็นทอง ก็จะมี ข้าวเปลือก พักทอง ขนุน ต้นกล้วย เป็นต้น โดยจะให้ผู้ที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนว่าเป็นผู้ที่ประพฤติดนดี อยู่ในศีลธรรม เป็นที่เคารพนับถือ เป็นผู้หาบและนำวัตถุมงคลขึ้นไปบนบ้าน โดยจะถือฤกษ์ดีคือเวลา 09.00 หรือ 09.09 น. ถ้าไม่ทันเวลาที่กำหนดนี้ ก็ให้ทำพิธีเช้าของวันทำบุญขึ้นบ้าน จากนั้นก็จะทำพิธีตักบาตร ถวายภัตตาหารเพล เป็นอันเสร็จพิธี

4. ประเพณีวันสงกรานต์ ประเพณีวันสงกรานต์ ถือเป็นประเพณีเก่าแก่ที่มีมาแต่เดิม จนกลายเป็นประเพณีสืบทอดที่ยึดถือปฏิบัติกันมา ดังต่อไปนี้

วันที่ 12 เมษายน ถือเป็นวันสงเคราะห์ สงนาม โดยชาวบ้านจะเอากาบกล้วยมาทำเป็นกระทงสี่มุม ใส่ กล้วย ข้าว เลื้อย ดอกไม้ เทียน และจะเอาฝ้ายสีขาวคนละเส้น ห่อใบตองชุบน้ำมันก๊าด แล้วนำไปจุดที่วัด เพื่อเป็นวันสงเคราะห์

วันที่ 13 เมษายน ถือเป็นวันล่อง โดยเริ่มงานตั้งแต่ 04 น.ของวันที่ 13 ชาวบ้านจะจุดสะเป่ (ทำจากไม้ไผ่) และเมื่อถึงตอนเช้าจะเริ่มรดน้ำขอพรจากผู้ใหญ่ และเริ่มเล่นน้ำสงกรานต์

วันที่ 14 เมษายน ถือเป็นวันเนา ซึ่งบุคคลในชุมชน จะเตรียมอาหารหวาน คาว โดยทุกหลังคาเรือนจะต้องช่วยกัน ขนทรายเข้าวัด เพราะต้องช่วยกัน ก่อกองทราย ทำเจดีย์ ที่วัด โดยมีความเชื่อว่าเป็นการล้างบาปในชาติปางก่อน

วันที่ 15 เมษายน ถือเป็นวันพญาวัน ตอนเช้าก็จะไปทำบุญที่วัด โดยก่อนที่จะเข้าวัดก็ต้องเอารังที่มัดติดกับไม้ไปเสียบที่เจดีย์ทราย และนำเอาเทียน ดอกไม้ ข้าวต้ม ขนม นำไปวางที่กองทราย และมีไม้ค้ำสะหลี มีฝ้ายขาว 7 เส้น นำมาพันที่หัวไม้ เสร็จแล้วก็จะนำไปรวมกันกับทางชุมชน จึงจะเข้าไปทำบุญที่วัด โดยก่อนที่จะตักบาตร ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเชื่อว่า จะต้องตานเกี้ยข้าว (ทำบุญอุทิศให้กับผู้ที่ล่วงลับ) เสร็จแล้วจึงจะร่วมกันใส่บาตร รับศีลรับพร จากนั้นก็แยกย้ายกันกลับบ้าน จนถึงช่วงบ่าย ชาวบ้านก็จะมาที่วัดอีกครั้งเพื่อมาฟังเทศน์ และสรงน้ำพระ ก็เป็นอันเสร็จพิธี

5. ประเพณีวันเข้าพรรษา ออกพรรษา พอถึงวันนี้ชาวบ้านก็จะทำบุญตักบาตร เข้าวัด ฟังเทศน์ และที่สำคัญก็คือจะชำระล้างจิตใจให้บริสุทธิ์ โดยบางคนก็ยึดถือวันนี้เป็นวันงดเหล้า ปฏิบัติตนให้เป็นคนดี โดยมีความเชื่อว่าบุคคลใดถือศีลเหล่านี้แล้วจะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด มีฉะนั้นจะมีอันเป็นไป และข้อสำคัญคือเชื่อกันว่าถ้าได้มาทำบุญเข้าพรรษาแล้วจะต้องไปทำบุญออกพรรษาร่วมด้วย ไม่อย่างนั้นจะถือเป็นบาปติดตัว และยังมีความซำค้ำอยู่ในตัวอีกด้วย

4. ข้อมูลทุนเดิมด้านทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

4.1 สภาพป่าไม้

ป่าไม้ส่วนใหญ่ เป็นป่าเบญจพรรณ ประกอบด้วย ป่าเต็งรัง มะค่าโมง ประดู่ ยาง ไม้ชิงชัน กระบก , ต้นไทร ,

ป่าดงดิบ ส่วนใหญ่ ไม้ยาง , ไม้ดุ่มเต้น , ไม้สมพงษ์ , ต้นไทร , กระบก , ไม้ตะแบก , ไม้สมอพิเพก (ไม้แห่น) , กัลยไม้ป่า ได้แก่ มือชะนี , เอื้องคำ , เอื้องผึ้ง , เอื้องขี้หมา , พลับพลึงป่า , เอื้องสามปอย , เอื้องมอญไซ้ , กระเช้าสีดา , นอกจากนี้ยังพบ ต้นปาล์มเต่าร้างล้านปี , ว่านลิ้นจี่ , ว่านเศรษฐีส่วนใหญ่พบมากบริเวณข้างทางไปโป่งนก และทางไปถ้ำหอน

ลักษณะของป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณเป็นป่าผลัดใบ ประมาณร้อยละ 20 จะเป็นป่าดิบชื้น ครอบคลุมพื้นที่กว่า 7,000 ไร่ ประกอบด้วยป่าที่กำลังฟื้นตัวร้อยละ 30 , ป่าที่อุดมสมบูรณ์เต็มที่ยังร้อยละ 40 อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2 ก.ม. อีกร้อยละ 30 ชุมชนได้กันไว้เป็นที่ทำกิน ทำไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ไร่ข้าวข้าวเหนียวปลูกกินกันในครัวเรือน

ประเภทของป่า แบ่งเป็น 2 ประเภท

1. ป่าสงวน เป็นพื้นที่ป่าที่มีป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ ครอบคลุมพื้นที่ร้อยละ 40 เป็นพื้นที่อนุรักษ์ป่าไม้ . สัตว์ป่า ห้ามตัดไม้และล่าสัตว์ ป่าสงวนดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่ทางชุมชนหวายหาและหลักลายตกลงกันและตั้งกฎกติกา ระเบียบข้อบังคับร่วมกัน
2. ป่าชุมชน เป็นพื้นที่ป่าเบญจพรรณ ครอบคลุมพื้นที่ร้อยละ 30 เป็นพื้นที่อนุรักษ์และใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติจากป่า มีการจัดตั้งกฎกติกา ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ในการใช้สอยประโยชน์จากป่าร่วมกัน

เขตอนุรักษ์ป่าชุมชน

ในชุมชนบ้านห้วยหาด – หลักลาย มีพื้นที่ป่าชุมชนที่จัดว่าเป็นเขตป่าอนุรักษ์ จำนวน 6 แห่ง ได้แก่

1. ป่าห้วยโรงสี

ทิศเหนือ	ติดกับทางสาธารณะประโยชน์สำหรับเดินทางไปลำห้วยหาด
ทิศใต้	ติดกับสันเขาและที่ดินของนายเปลี่ยน นายพอง และนายประพันธ์
ทิศตะวันออก	ติดกับที่ดินของนายจันทร์ ถูกไผ่
ทิศตะวันตก	ติดกับสระน้ำ อาคารอเนกประสงค์

2. ป่าขุนห้วยขวาก

ทิศเหนือ	ติดกับสันเขาห้วยปูม้า
ทิศใต้	ติดกับถนนทางไปห้วยปูเป้า
ทิศตะวันออก	ติดกับสันเขา
ทิศตะวันตก	ติดกับที่ดินนายศรีนวล

3. ป่าโป่งนก

ทิศเหนือ	ติดกับลำห้วยตาด
ทิศใต้	ติดกับลำห้วยเฮี้ย
ทิศตะวันออก	ติดกับสันเขา
ทิศตะวันตก	ติดกับลำห้วยหาด

4. ป่าฐานปิ่นใหญ่

ทิศเหนือ	ติดกับทางสาธารณะประโยชน์ไปลำน้ำยาว
ทิศใต้	ติดกับลำห้วยหลักลาย
ทิศตะวันออก	ติดกับถนนสายน้ำยาว – บ่อเกลือ
ทิศตะวันตก	ติดกับลำน้ำยาว

5. ป่า กม.43

ทิศเหนือ	ติดกับที่ดินของนายมูล และที่ดินของนายศรีนวล
ทิศใต้	ติดกับถนนไปแม่สะบาน ไปห้วยหลักลาย
ทิศตะวันออก	ติดกับลำห้วยขวาก
ทิศตะวันตก	ติดกับถนนสายน้ำยาว – บ่อเกลือ ถนนไปห้วยหลักลาย

6. ป่าสนป่าซาง

ทิศเหนือ	ติดกับที่ดินของนายประชุม
ทิศใต้	ติดกับที่ดินของนายหน้อย ที่ดินของนายบุญล้วน
ทิศตะวันออก	ติดกับทางสาธารณะประโยชน์ ไปห้วยหลักลาย
ทิศตะวันตก	ติดกับที่ดินของนายศรีทัย ที่ดินนายแหลม และที่ดินนายถา

สัตว์ป่า

ตั้งแต่เข้าตั้งถิ่นฐานที่ชุมชน ในปี 2522 สภาพความสมบูรณ์ของสัตว์ป่ามีมาก พบสัตว์หายากหลายชนิด เช่น หมูป่า , ตัวนึ่ง , กวาง , หมู , เม่น , ตุ่น , กระเจิง , ชะนี , อ้น , พังพอน , เลียงผา , กระรอก , กระแต , ละมั่ง , กระตัง ทำให้มีการล่าสัตว์จำนวนมาก จากคนในทั้งนอกพื้นที่ ในหมู่บ้านใกล้เคียงที่ตั้งขึ้นภายหลัง ในปี 2526 ก็ทำให้เกิดการล่าสัตว์เพิ่มขึ้นอีกมากเพื่อ นำมาบริโภค ขาย แลกเปลี่ยนเป็นข้าว ต่อมาในช่วงปี 2530 เริ่มสังเกตได้ว่าสัตว์ป่าเริ่มลดลง สังเกตได้จากเมื่อไปออกป่าล่าสัตว์ ก็จะไม่ยินเสียงสัตว์ เสียงสัตว์ต่าง ๆ ที่เคยร้องในช่วงเช้า ก็เริ่มน้อยลงและหายไป สัตว์บางชนิดที่เคยเห็นรอยเท้าเมื่อไปหาของป่า ก็เริ่มหายไป เช่น กวาง , ชะนี , นกยูง , กระตัง รวมถึงสัตว์ปีกต่าง ๆ เมื่อมาอยู่ใหม่ ๆ มีนกหลากหลายชนิด จำนวนหลายพันตัว

สัตว์ปีก

ประเภทนก (ภาษาท้องถิ่น) ได้แก่ นกไก่ฟ้า , นกยูง , นกเขา , นกกินปลี , ค้างคาว , นกเอี้ยงคำ , นกเค้าแมว , ค้างคาวยักษ์ , นกนางแอ่น , นกแก้วแว้ว , บ่าง , นกเงือก , นกคุ่ม , บึง , นกหัวขวาน , นกกระปูด , นกกระยาง , นกถั่วหัวหงอก , นกเป่า , นกกระต๊ว , นกผีเสื้อ , นกหวัก , นกกางเขน , นกอีแจ็บ (นกกางเขน) , นกแซวหางแจ่ม , นกแซวหางบ่วง , นกเหยี่ยว (นกอินทรี) แต่ก่อนมีมากจนไม่ต้องมีการล่า เมื่อเจอก็สามารถยิงได้เลย จนกระทั่งนกเริ่มหมดไปเมื่อปี 2530 จนต้องมีการออกล่า สัตว์ปีกบางชนิด สังเกตได้ว่าต้นจันทน์เมื่อออกดอก แต่ก่อนนกจำนวนมากเป็นพัน ๆ ตัวจะพากันมากินน้ำหวาน แต่ปัจจุบันหายไปมาก เช่น นกเงือก , นกไก่ฟ้า นอกจากนี้ยังพบอยู่ แต่มีจำนวนลดน้อยลงมาก

ดังนั้น ความคิดในการหั่นอนุรักษ์พื้นที่พันธุ์สัตว์ป่า นกต่าง ๆ ก็เกิดขึ้น ในปี 2548 พร้อม ๆ กับการบวชป่า กล่าวคือ กำหนดให้พื้นที่ที่เป็นป่าสงวน เป็นพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิด ซึ่งแต่ก่อนไม่ได้กำหนดไว้ ว่าห้ามล่าสัตว์ในเขตพื้นที่ป่าสงวน จะห้ามเฉพาะการตัดไม้เท่านั้น

ข้อมูลนกที่เก็บได้เพิ่มเติมในพื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้านได้แก่ นกปรอดหัวจุก นกปรอดหัวโขน นกปรอดตาขาว นกกางเขนดง นกพญาไฟ นกเป็ดน้ำหางเข็ม นกขุนทอง นกยอดหญ้าสี

ดำ นกกระทาป่าไผ่ นกขมิ้นท้ายทอยดำ นกโพระดก นกจับแมลงสีส้ม นกแอ่นฟ้า นก
พญาปากกว้าง นกแก๊ก เขียวรุ้ง นกแซงแซวเทา และนกแซงแซวหางปลา

หลังจากที่ได้ข้อมูลมาแล้วนั้น ได้มีการวางแผนการจัดทำ “ทำเนียบนกในชุมชน” ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาดังนี้

1. ชื่อนก ชื่อสกุล ชื่อท้องถิ่น
2. ข้อมูลเฉพาะของนกแต่ละชนิด
3. ลักษณะสีและรูปร่างประกอบ
4. ระยะเวลาที่พบของแต่ละชนิด
5. เรื่องเล่า ความเชื่อ ตำนาน ที่เกี่ยวข้องกับนกแต่ละชนิด
6. แหล่งที่พบ
7. ภูมิปัญญา ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับนก

ซึ่งกิจกรรมการทำ ทำเนียบนกพื้นบ้านนั้นได้ดำเนินการจัดทำกิจกรรมร่วมกับเยาวชนใน
ชุมชนเพื่อร่วมกัน สำรวจ วาดภาพ ระบายสี และทำคู่มือนกที่เป็นผลงานจากเยาวชนใน
ชุมชนร่วมกัน

สภาพแหล่งน้ำ ของชุมชนบ้านห้วยหาด บ้านหลักลาย

แหล่งน้ำที่อยู่ในพื้นที่ชุมชน มีทั้งหมด 3 สาย ได้แก่ ลำน้ำห้วยหาด , ลำน้ำหลักลาย
และลำน้ำยาว ระยะทางที่ไหลผ่านชุมชนประมาณ 8 กิโลเมตร แบ่งเป็นเขตสงวน 2
กิโลเมตร นอกนั้นเป็นเขตสงวน ลักษณะจะเป็นน้ำห้วย เป็นแก่งเป็นวัง เป็นน้ำไหลตลอด ไม่
ลึก ไสเห็นตัวปลา ไม่มีพืชน้ำขึ้นน้ำ ตลอดสายเป็นน้ำธรรมชาติ คดเคี้ยวไปตามช่องเขา สัตว์น้ำ
มีความอุดมสมบูรณ์หลากหลายประเภท ส่วนใหญ่เป็นปลาท้องถิ่น ซึ่งคนในท้องถิ่น ได้อาศัย
เป็นอาหารหลัก เฉลี่ยหาได้ประมาณครอบครัวละ 1 กิโลกรัม หรือประมาณ 50 บาท
นับเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่ง

สายลำน้ำยาว จะเป็นลำน้ำที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านหลักลาย ประมาณ 400 เมตร
ชาวชุมชนบ้านห้วยหาด บ้านหลักลาย ได้ร่วมกันอนุรักษ์และปล่อยพันธุ์ปลาเพิ่มเติมจากเดิมที่มี
อยู่ในลำน้ำยาว โดยชาวบ้านจะช่วยกันอนุรักษ์ ด้วยวิธีการกันเขตคือ ทิศเหนือของแม่น้ำคือลำ
ห้วยต้นหนูจนถึงทางทิศใต้ของแม่น้ำ คือ ห้วยเย็น ทั้งนี้เพื่อเป็นการช่วยกันรักษา ให้พันธุ์ปลาไม่
สูญพันธุ์

สายลำนํ้าห้วยหาด อยู่ห่างจากหมู่บ้านห้วยหาด ประมาณ 300 เมตร ซึ่งในอดีตชาวชุมชนบ้านห้วยหาด หลักลาย ได้ใช้ลำนํ้าห้วยหาดในการทำมาหากิน ใช้หาปลาและสัตว์นํ้าอื่น ๆ มาเป็นอาหาร โดยไม่ได้มีการกำหนดวิธีอนุรักษ์ จึงทำให้ ปลา และสัตว์นํ้าอื่น ๆ เริ่มลดจำนวนลง แต่ในปัจจุบันนี้ ชาวชุมชนบ้านห้วยหาด หลักลาย ได้ร่วมกันกำหนดวิธีอนุรักษ์ คือ ห้ามมิให้บุคคลในหมู่บ้านอื่น เข้ามาหาปลาในลำนํ้าห้วยหาด เพราะชาวบ้านเห็นว่า ปลาจะได้แพร่พันธุ์และมีจำนวนมากขึ้น ชาวบ้านก็จะได้มีปลามากขึ้นด้วย การอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลำนํ้าห้วยหาด เริ่มจากทางทิศเหนือของแม่น้ำ เริ่มจากห้วยตาด และทางทิศใต้ของแม่น้ำคือจากสบห้วยลำนํ้ายาว

สายลำนํ้าห้วยหลักลาย ลำนํ้าห้วยหลักลายนี้จะเป็ลำนํ้าที่อยู่ติดกับหมู่บ้าน บ้านห้วยหลักลาย ถือเป็นลำนํ้าที่สำคัญมากเพราะจะอยู่ใกล้กับหมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถที่จะใช้ประโยชน์จากลำนํ้าห้วยหลักลายในการหาสัตว์นํ้าได้สะดวกที่สุด ซึ่งในอดีตชาวบ้านก็ได้มีการอนุรักษ์พันธุ์ปลาและสัตว์นํ้าเช่นเดียวกับลำนํ้าอื่น แต่ในปัจจุบัน ชาวบ้าน บ้านห้วยหาด หลักลาย ได้ร่วมกันอนุรักษ์ โดยการร่วมกันออกกฎห้ามมิให้คนในหมู่บ้านอื่นเข้ามาหาปลาและสัตว์นํ้าในลำนํ้าห้วยหลักลาย เพื่อเป็นการช่วยอนุรักษ์พันธุ์ปลาและสัตว์นํ้า และเมื่อปลาและสัตว์นํ้ามีจำนวนมากขึ้น นอกเหนือจากที่ชาวบ้านจะได้ใช้เป็นอาหารแล้ว ยังสามารถจะจับปลา และสัตว์นํ้ามาขาย เป็นอาชีพเสริมได้อีกทางหนึ่ง การกันเขตการอนุรักษ์เริ่มจากทางทิศเหนือของลำนํ้าห้วยเย็น ถึงทางทิศใต้ของแม่น้ำ คือจนถึงหมู่บ้าน

สัตว์นํ้าที่น่าสนใจของชุมชน บ้านห้วยหาด หลักลาย

“ปลามัน” เป็นปลาที่มีลักษณะเด่นที่สุด และสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ปลามันจะมีลำตัวสีดำ ลาย ตัวกลม เกือบอ้วน ปลามันสามารถหาได้ตลอดทั้งปีทั้งปี ช่วงที่ปลามันผสมพันธุ์ก็จะเริ่มตั้งแต่ต้นเดือน พฤษภาคม ถึงเดือนมิถุนายน ช่วงนี้ปลามันจะหาได้ง่าย ซึ่งปลามันตัวผู้จะมีลำตัวเล็กกว่าตัวเมีย ปลามันจะอาศัยอยู่ตามลำนํ้าห้วยต่าง ๆ จะหลบอยู่ตามซอกหิน การจับจะต้องไปกลางคืน ชาวบ้านก็จะเตรียมเครื่องมือ ได้แก่ ไฟฉาย หน้ากากสำหรับดำนํ้า ถุงมือผ้า ช้อน สวิง วิธีการที่จะจับปลามันคือ พอเตรียมตัวและอุปกรณ์พร้อม ก็จะฉายไฟในนํ้าไปเรื่อย ๆ พอเจอปลามันก็ใช้มือทั้งสองข้างค่อย ๆ จับ ซึ่งถ้าเราตะคอกปลาก็จะตกใจและพากันหนี การจับปลามัน ก็จะใช้เวลาประมาณ 2-3 ชั่วโมง ปลาที่จับได้ต่อคนประมาณ 1-2 กิโลกรัม ปลาที่จับได้ชาวบ้านก็จะนำมาปรุงเป็นอาหาร และอีกส่วนหนึ่งก็จะแบ่งไว้ขายสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว

วิธีการปรุง การปรุงอาหารของชาวบ้านจะค่อนข้างเรียบง่าย ไม่ยุ่งยากอะไร สำหรับวิธีการทำปลามันของชาวบ้าน ก็คือการ แอ็บ ซึ่งเครื่องปรุงก็จะเป็นของที่ทำได้ง่ายไม่ยุ่งยากในชุมชน ได้แก่ ขมิ้น ตะไคร้ ใบมะกรูด เกลือ และใบตองสำหรับห่อ จากนั้นก็นำเครื่องปรุงมาตำให้ละเอียดก็นำปลามาคลุกให้เข้ากัน นำมาห่อด้วยใบตอง และนำไปย่างไฟจนสุก

“อี่ปุม” อี่ปุมจัดเป็นสัตว์น้ำที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่ง จัดอยู่จำพวกสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ มีลักษณะคล้ายกับลูกอ๊อด จะมีลำตัวลาย กลม มีหาง ซึ่งถ้าเป็นตัวเล็กก็จะใช้หางสำหรับว่ายน้ำและจะอาศัยอยู่ตามลำน้ำต่าง ๆ ตามซอกและโขดหิน จะกินตะไคร้และชีโคลนเป็นอาหาร โดยทั่วไปแล้วอี่ปุมจะอาศัยรวมกันประมาณ 20-30 ตัว พอตัวโตขึ้นหน่อยก็จะมีขา และจะว่ายน้ำได้เร็วมาก อี่ปุมจะมากช่วงฤดูหนาว ช่วงเดือนธันวาคม-มกราคม เครื่องมือที่ใช้สำหรับจับอี่ปุม ได้แก่ สวิง หน้ากากดำน้ำ ถังมือ ซึ่งเครื่องมือก็จะคล้าย ๆ กับเครื่องมือที่ใช้จับปลามัน ซึ่งวิธีการจับอี่ปุมจะแตกต่างกับการจับปลามัน คือชาวบ้านจะจับอี่ปุมในเวลากลางวัน วิธีการจับก็จะเหมือนกับการจับปลามัน ต่างกันตรงที่อี่ปุมอาศัยอยู่ตามซอกหิน จึงต้องค่อย ๆ ยกก้อนหินออกช้า ๆ เพราะอี่ปุมจะรู้ตัว ข้อแตกต่างของอี่ปุมที่แตกต่างจากสัตว์น้ำอื่น ๆ คือจะมีเป็นบางฤดูกาล การจับอี่ปุมสามารถนำมาเป็นอาหารและเป็นการสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย รายได้จากการขายอี่ปุม ชาวบ้านจะขายกันในราคา กิโลกรัมละ 70 บาท ซึ่งถ้าชาวบ้านคนไหนมีความชำนาญก็จะจับได้มากและรายได้ก็จะมากตามไปด้วย

วิธีการปรุง เมื่อได้อี่ปุมมาแล้ว ก็จะผ่าเอาซี่ของอี่ปุมออก เพราะซี่อี่ปุมส่วนใหญ่จะเป็นดิน จากนั้นก็จะล้างให้สะอาด นำมาผสมกับเครื่องปรุงที่เตรียมไว้ ส่วนมากแล้วชาวบ้านก็จะใช้วิธีการแอ็บ เหมือนกับปลามัน เครื่องปรุงก็เหมือนกัน เวลาในการย่างแอ็บก็จะอยู่ประมาณ 20-30 นาที ก็จะสุกพอดี

“ปลาติดหิน” นอกจากสัตว์น้ำที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ชาวบ้านห้วยหาด หลักลาย ยังมีสัตว์น้ำที่น่าสนใจอีกชนิดหนึ่งก็คือ ปลาติดหิน ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากปลาอื่นก็คือ ปลาติดหินจะอาศัยอยู่เฉพาะน้ำที่ไหลเชี่ยว อาศัยรวมกันเป็นกลุ่ม คล้าย ๆ เครื่องบินทหาร ปลาติดหินจะมีสีส้มลวดลายที่โดดเด่นมาก ปากของปลาติดหินก็จะมีลักษณะคล้าย ปลาซีกเคอร์ หรือปลาเทศบาล ท้องของปลาติดหินจะแบน การที่ปลาติดหินสามารถอาศัยอยู่ตามน้ำที่ไหลเชี่ยวได้นั้น ก็เพราะปากและท้องของมันด้วย อาหารของปลาติดหินก็คือ ตะไคร้หิน อุปกรณ์และวิธีการจับปลาติดหินก็จะเหมือนกับการจับ ปลามัน และอี่ปุม ต่างกันตรงที่การจับปลาติดหินจะต้องใช้มือทั้งสองข้างลูบตามก้อนหินเพื่อที่ปลาจะได้มาเกาะอยู่ก้อนหินที่วางอยู่หน้าสวิง หลังจากนั้นก็ยกสวิงขึ้น ให้ปลาทกลงในสวิง จนได้ปริมาณที่พอ

วิธีการปรุง ส่วนมากก็จะคล้าย ๆ กัน เพราะชาวบ้านจะใช้วิธีการที่เรียบง่าย ไม่ยุ่งยาก ไม่ต้องเตรียมอะไรมาก วิธีการที่นิยมก็คือการแอ็บ

สัตว์น้ำที่พบได้มาก ในชุมชนบ้านห้วยหาด หลักลาย มีอยู่หลายชนิด อาศัยอยู่ตามแม่น้ำ หรือ ลำห้วยต่าง ๆ ของชุมชนบ้านห้วยหาด หลักลาย เช่น ปลาแก้มแดง ปลานู , ปลาเครื่องบิน , ปลานูด , ปลาจาด , ปลาช่อน , ปลากด , ปลางวงช้าง , ปลาไหล , ปลาปรัง , ปลาชีว , ปลาบอก , ปลาปัก , ปลาซีก , ปลาเกล็ดแข็ง , นาก , ปลาหลด , ปลาม้า , ปลาเสือ , กุ้ง , ปลาดุก , ปลาบึง , ปลามัน , ปู , กุ้ง , ลูกอ๊อด (แมงอีนุ่ม) ฯ ซึ่งคนส่วนใหญ่ในชุมชนจะอาศัยปลาพวกนี้เป็นอาหาร และสร้างรายได้เสริมให้กับคนในชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย ปลาส่วนใหญ่จะเป็นปลาที่กินพืชที่อาศัยอยู่ในน้ำเป็นอาหาร พืชจำพวกนี้ก็มี พวก เต่า ไก่ ลอน (มีสีเขียว คล้ายตะไคร่น้ำ) และอีกอย่างหนึ่ง ที่ปลาใช้กินเป็นอาหารก็คือตะไคร้หิน ซึ่งนั่นก็ถือเป็นข้อบ่งชี้ได้ว่า ลำน้ำที่นี้ค่อนข้างที่จะอุดมสมบูรณ์ และสะอาด ไม่มีมลพิษ . ซึ่งนั่นก็ทำให้มีสัตว์น้ำน้อยใหญ่ หลากหลายชนิดมาอาศัยอยู่ในลำน้ำ นั่นเอง สัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ในลำน้ำบ้านห้วยหาด หลักลาย นั้นมีมากมายหลายชนิด แต่ละชนิดก็จะแตกต่างกันไป แต่จะขอยกตัวอย่างสักเพียงเล็กน้อย ดังต่อไปนี้

ลำดับ	ชื่อสัตว์น้ำ	ลักษณะทางกายภาพ
1	ปลาจาด	ลำตัวยาว สีขาว ปากแหลม ตาโต มีเกล็ดตามลำตัว
2	ปลาแก้ม	ลำตัวยาว สีขาว ปากนูน แก้มแดง มีเกล็ดตามลำตัว
3	ปลาปุงธรรมดา	ลำตัวยาว สีดำ ปากแหลม ตาโต มีเกล็ดสีขาว ปนดำ
4	ปลาปุงหว่า	ลำตัวยาว สีดำ ปากแหลม ตาโต มีเกล็ดสีหม่น (สีเทา)
5	ปลาชีว	ลำตัวเล็ก ปากแหลม มีเกล็ดสีทองตามลำตัว
6	ปลาดุก	ลำตัวยาว สีดำ มีหนวด
7	ปลาปัก	ปากนูน มีขี้บู่อยู่บนจมูก มีเกล็ดอ่อนนิ่ม
8	ปลามันมุด	ลำตัวเล็ก สีดำ มีเกล็ดอ่อนน
9	ปลาตักโต	ลำตัวเล็ก มีเกล็ดสีน้ำตาล
10	ปลาติดหิน	ลำตัวแบนเล็ก มีเกล็ดสีดำนิ่ม อาศัยอยู่ติดกับก้อนหิน
11	ปลาป่น หรือปลานู	ลำตัวกลมเล็ก มีสีเหลือง ไม่มีเกล็ด
12	ปลางวง	ลำตัวแบน ปากแหลม เป็นวง ไม่มีเกล็ด
13	ปลาเกล็ดแข็ง	ลำตัวสีขาว ตัวสั้น เกล็ดแข็ง
14	ปลามัน	ลำตัวสีดำลาย ตัวกลม เกล็ดอ่อน
15	ปลานิล	ลำตัวสีดำลาย ตัวแบน เกล็ดแข็ง
16	ปลาไน	ลำตัวสีทองลาย ตัวแบน เกล็ดแข็ง
17	ปลากินไข่ยุง	ลำตัวสีดำ ตัวกลมเล็ก เกล็ดแข็ง
18	ปลาหลด	ลำตัวยาว สีเหลือง ดอกลาย ปากแหลม ลำตัวเป็นหนัง ไม่มีเกล็ด

19	ปลาไหล	ลำตัวกลมยาว สีดำ เป็นปลาหนังลื่นไม่มีเกล็ด
20	ปลากั้ง	ลำตัวกลมยาว หัวโต หางแดง ตัวดำ มีเกล็ดสีดำ ท้องขาว
21	ปลาซิง	ลำตัวยาว สีขาว ปากแหลม ตัวแบน ข้างลำตัวมีลายแสดสีดำ
22	ปลาอีสก	ลำตัวกลม ตัวใหญ่ตามอายุ สีขาว เกล็ดแข็ง
23	ปลาแค้ม	ลำตัวเล็กแบน สีขาวข้างลาย เกล็ดสีขาว
24	ปลามันมอด	ลำตัวลายเหลือง ตัวกลม ปากแหลม
25	ปลาจะลิ(ปลาช่อน)	ลำตัวกลมดำ ใหญ่ตามอายุ ท้องขาว เกล็ดสีดำ
26	ปลาแซ้	ลำตัวเล็กสีเหลือง หัวโต หางแหลม (ลักษณะคล้ายปลาชลาม)
27	ปลาฆ่า	ลำตัวแบน หัวแบนยาว เกล็ดขาวเล็ก ปากแหลม
28	ปลาตีน	ลำตัวเล็ก มีเกล็ดสีดำ ท้องเหลือง มีหางยาว มี4ขา
29	ปลาสิก	ลำตัวสีขาว หางสีส้ม เกล็ดขาว ข้างลำตัวมีสีดำตัดขวาง 2-3 แถบ
30	ปลาหนามเต็บ	ตัวแบน หลังเป็นหนาม เกล็ดสีขาว
31	ปลากะ	ลำตัวยาว สีขาวหม่น ตาโต มีเกล็ดสีขาว ปากแหลม
32	ปลาเพชร	ลำตัวกลมดำ ท้องขาว เกล็ดสีดำนูน
33	กั้ง เล็ก	ตัวเล็ก ลำตัวใส มีก้ามแข็ง
34	หอยขม	ตัวกลมดำ ขนาดเล็ก
35	หอยกาบ	ตัวแบน สีเทา
36	หอยเชอร์รี่	ตัวกลมเป็นเกลียว สีดำน้ำตาล ตัวใหญ่
37	เขียดลาย	ตัวสีเหลืองลาย ขาวยาว กระโดดได้ไกล
38	เขียดน้ำแอ็บ	ตัวเล็ก หลังลาย
39	กบห้วย	จะมีหงอนอยู่ที่หัว อาศัยอยู่ตามลำห้วย
40	กบจุก	มีหงอนอยู่ที่หัว หงอนมีสีออกเหลือง ลำตัวสีดำ มีทุกฤดู
41	กบหลังเขียว	มีขาขาว กระโดดไกล อยู่ตามหุบผา ดิน ลำห้วย มีทุกฤดู
42	อึ่งอ่าง	มีขาขาว กระโดดไกล มีสีดำ หลังลาย มีถุงลมใต้คาง
43	อึ่งข้อ	มีลักษณะเหมือนอึ่งอ่าง แต่จะตัวเล็กกว่า
44	ปูผา	ลำตัวสีดำ ก้ามใหญ่ อาศัยอยู่ตามลำห้วย
45	ปูแฮลล์	ลำตัวเล็ก มีสีเทา
46	ปูทอง	ลำตัวสีทอง ตัวเล็ก
47	ปูม	ตัวกลม หางยาว ตัวใหญ่ มีเฉพาะฤดูหนาว(ตระกูลลูกอ๊อด)
48	อีสาวก	ตัวกลม หางยาว ตัวเล็ก(ลูกของคางคก)คล้ายลูกอ๊อด

49	แมงอืด	มีสีดำ ลำตัวเล็กยาว มีขาหลายขา
50	งอย	ลำตัวยาว หลังแบน ขาวยาว กระดกได้ไกล มีเฉพาะฤดูหนาว
51	แมงป่อง	ลำตัวกลมแบน ปากแหลม มีกระดองเหมือนเต่า แต่ตัวเล็ก

ปลาบางชนิดที่เคยหายไปจากชุมชน เมื่อราว ปี 2535 - ปี 44 ก็เริ่มกลับมาเห็นอีกครั้งในช่วง ปี 45 เป็นต้นมา เช่น ปลาแกง , ปลาสิก , ปลาปุง , ปลากะ

สัตว์เลื้อยคลาน

สัตว์เลื้อยคลานที่พบได้มาก ได้แก่ งูเผ่ง , งูดิน , ตะขาบ , ตะเข็บ , งูเห่า , งูไซ , แมงแ้ว , งูสิงคาน , งูไฉ่ , ตะกวด , งูสิงคากา , งูค้อนก้อม , ตัวนิ่ม , งูแสงตะวัน , งูหลาม , จิ้งเหลน , กิ้งก่า , งูจาง , งูก่านปล้อง , งูคอแดง , งูเป่าไฟ , งูเขียวหางไหม้

สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ

สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ ที่พบได้มากได้แก่ กบ , หอย , เต่า , คางคก

กระบวนการจัดการทรัพยากร การอนุรักษ์ป่าและน้ำเพื่อการท่องเที่ยว

1. พัฒนาการของกระบวนการอนุรักษ์ป่าและน้ำ

สภาพความเป็นมา

แต่เดิมแหล่งน้ำ ป่าไม้ อุดมสมบูรณ์มาก เมื่อเทคโนโลยีการเกษตรมีความเจริญก้าวหน้าและได้ผลผลิตมาก ทำให้ผู้คนหันมาทำเกษตร เช่น ไร่ข้าวและไร่ข้าวโพด เป็นต้น ทำให้มีการบุกเบิกที่ดินทำกินกันมากขึ้น จึงทำให้แหล่งน้ำและป่าไม้ลดลง จนส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำและป่าไม้ เนื่องจากการใช้สารเคมีในการเกษตร

ในอดีตเมื่อปี พ.ศ.2522 ชุมชนบ้านห้วยหาด หลักลาย เป็นชุมชนที่มีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์มีป่าไม้เขียวขจี มีสัตว์ป่านานาชนิด ในน้ำมีสัตว์น้ำนานาชนิด ชุมชนสามารถหาอาหารได้จากแหล่งธรรมชาติ มีทั้งพืชผัก และสมุนไพรพื้นบ้าน ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย มีการทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก ไม่มีอาชีพเสริม ชุมชนไม่มีรายได้เพราะยึดการทำไร่เลื่อนลอย

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2526 ได้มีการเปิดสัมปทานป่าไม้ขึ้นโดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้มาเปิดสัมปทาน ซึ่งห่างจากเขตป่าสงวนของชุมชนประมาณ 4 กิโลเมตร โดยที่ชุมชนยังรู้เท่าไม่ถึงการณ์ขาดความคิดว่าหากเกิดการสัมปทานป่าไม้แล้ว อนาคตข้างหน้าของชุมชนจะเป็นอย่างไรบ้าง ประกอบกับชุมชนในอดีตนั้นไม่มีงานทำเป็นหลักแหล่ง คนในชุมชนคิดว่าหากเกิดการสัมปทานป่าแล้วจะทำให้มีงานทำ เกิดรายได้มาช่วยเหลือจนเจือจรรบครัวโดยไม่คิดว่าหากป่าไม้หมดไปอนาคตข้างหน้าชุมชนจะได้รับความสะดวกหรือไม่ หรือจะมีผลกระทบทางทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร ป่าไม้จะหมดไป ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ซึ่งก็ย่อมที่จะส่งผลมาต่อน้ำ ก็จะมีการแห้งแล้ง ฝนก็ไม่ตกตามฤดูกาล การทำการเกษตรก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ในที่สุดคนในชุมชนก็ต้องอพยพแรงงานไปทำงานที่ต่างจังหวัด ทำให้เกิดปัญหาหลายอย่างเกิดขึ้นในชุมชน เช่น

1.ด้านการพัฒนา ชุมชนจะขาดทรัพยากรบุคคลและแรงงานในการพัฒนา ขาดการระดมความคิดเห็น การปรึกษา และความร่วมมือในด้านต่าง ๆ

2.ทรัพยากรป่าไม้ที่มีค่าหมดไป เมื่อปีการเปิดสัมปทานป่าไม้ ก็ได้มีการนำไม้ที่มีค่าออกไปขายนอกพื้นที่

ซึ่งต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2532 ชุมชนได้ร่วมกัน พิจารณาว่าหากชุมชนไม่มีการช่วยเหลือตัวเองแล้ว คงจะลำบาก จึงได้มีการหาทางออกโดยการทำไร่เลื่อนลอยมากขึ้น และทำทุกหลังคาเรือน ทำเป็นประจำทุกปี ซึ่งในการทำไร่เลื่อนลอย จะเปลี่ยนพื้นที่ทุกปี ทำให้เกิดเกิดผลเสียตามมา ทำให้ป่าไม้หมดไป ก่อให้เกิดความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล อากาศแปรปรวน สัตว์ป่าไม่มีที่อยู่อาศัย และถูกนายพรานออกล่า เพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว จึงต้องอพยพไปอยู่ที่อื่น

ในช่วงปี 2538 - 2544 มีปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ ทั้งคนในชุมชน และคนภายนอก เป็นจำนวนมาก ประกอบกับสภาพป่าเป็นหญ้าคา ทำให้เป็นเชื้อเพลิง ปากีถูกเผาไหม้ทำลายจากสาเหตุนี้ด้วย

การทำไร่เลื่อนลอยมีการใช้สารเคมีเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดสารพิษตกค้างเป็นจำนวนมากทำให้เกิดสารพิษตกค้าง ซึ่งส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำ สัตว์บก และชุมชนได้รับความเดือดร้อนตามมา จากนั้นการทำไร่เลื่อนลอยก็ค่อย ๆ ลดลงเมื่อปี พ.ศ.2542 เป็นต้นมา เนื่องจากชุมชนตระหนักถึงผลเสีย เนื่องจากเกิดความแห้งแล้งและสภาพป่ามีความเสื่อมโทรม จึงได้หารือร่วมกัน และสร้างข้อตกลงร่วมกันระหว่างคนในชุมชนและหมู่บ้านข้างเคียง ในการกันเขตที่ทำกินให้ชัดเจนไม่บุกรุกไปพื้นที่ป่าแห่งใหม่และการรับรู้เขตแนวที่ทำกินของแต่ละหมู่บ้าน ทำให้เริ่มมีคณะกรรมการหมู่บ้านที่เข้ามาดูแลเรื่องป่าไม้และที่ทำกินเกิดขึ้น และทางอุทยานดอยภูคา เข้ามากันเขตที่ทำกินของชาวบ้านออกจากป่าสงวน ทำให้การทำไร่เลื่อนลอยลดลง ประกอบกับผู้คนมีทางเลือกอื่น ๆ เช่น อาชีพใหม่ ๆ เกิดขึ้น เช่น การทอผ้า เลี้ยงสัตว์ออกไปรับจ้างนอกพื้นที่

ทางชุมชนได้ตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น หากไม่มีการป้องกันหรืออนุรักษ์แหล่งน้ำและป่าไม้ อาจส่งผลกระทบให้แหล่งน้ำขาดแคลน จึงได้มีการรณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์น้ำและการทำการเกษตรอย่างถูกวิธีที่จะทำให้ส่งผลกระทบทางน้ำและป่าน้อยที่สุด เพื่อจะรักษาแหล่งทรัพยากรให้อุดมสมบูรณ์เช่นเดิม ในปี 2544 จึงได้มีการหารือร่วมกันของคนในชุมชนบ้านห้วยหาดหลักลาย ร่วมกับ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ในเรื่องการจัดการที่ทำกินให้เป็นรูปธรรม มีการออกไปจับจอง ใบ ภ.ท.บ. 5 เริ่มมีการเสียภาษีที่ทำกินเป็นครั้งแรก ทำให้มีการกำหนดเขตแดนพื้นที่ป่าและน้ำค่อนข้างชัดเจน โดยพิจารณาจาก การใช้ประโยชน์จากพื้นที่นั้น ๆ เช่น พื้นที่ไหนที่เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ และพื้นที่ป่าใช้สอยก็จะไม่อนุญาตให้มีการเข้าไปทำกิน จึงเกิดพื้นที่ป่าสงวนและป่าชุมชนขึ้นในช่วงนี้

มีการวางกฎกติกา ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ชัดเจนขึ้น เช่น ป่าชุมชน ตัดไม้ใช้ในครัวเรือนแต่ห้ามจำหน่าย ซึ่งก่อนปี 2542 ไม่มีการกำหนด รายละเอียดปลีกย่อยเหล่านี้ มีคณะกรรมการดูแลชัดเจน

ทั้งนี้ในปี 2544 ชุมชนเริ่มคิดกันว่าเราจะทำอย่างไรดี ที่จะทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดิน - ป่า - น้ำ คืนมาเหมือนเดิม และทำอย่างไร คนในชุมชนจะมีอาชีพและงานทำ มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างยั่งยืน ในขณะนั้น ได้มีหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเข้ามาส่งเสริมให้ชุมชน ได้ตระหนักถึงการอนุรักษ์ป่าและทรัพยากรทางธรรมชาติ เช่น มีการปลูกป่า - การอนุรักษ์สัตว์น้ำ - สัตว์ป่า และมีโครงการปลูกป่าตามพระราชเสาวนีย์โดยการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลอวน และโครงการปลูกป่าของหน่วยจัดการต้นน้ำห้วยหลักลาย ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของ

ทรัพยากรธรรมชาติดีขึ้น สัตว์ป่านานาชนิดมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น เช่น กระรอก หมูป่า กระแต ไก่ป่า นกนานาชนิด กระต่าย ตุ่น ตะกวด พังพอน ฯ ล ฯ

2. ผลการดำเนินงานของกลุ่มอนุรักษ์ฯ

ชาวบ้านให้ความร่วมมือ และช่วยกันดูแลสอดส่องดี รวมถึงหมู่บ้านข้างเคียงด้วย ไม่ค่อยมีการฝ่าฝืน เนื่องจากไม่มีการบุกรุกจากคนภายนอก คนในชุมชนมีจำนวนไม่มาก ดูแลกันง่าย และอยู่ใกล้กับหน่วยงานราชการ คือ หน่วยงานอุทยาน ตั้งแต่ปี 2544 เป็นต้นมา การทำไร่เลื่อนลอยจึงลดลงมาก เหลือเพียงร้อยละ 15 เท่านั้น แม่บ้านหันมาประกอบอาชีพเสริม พ่อบ้านก็หันมาเลี้ยงสัตว์ และหาของป่าหาสัตว์น้ำ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์พอเพียงต่อการดำรงชีวิต

ผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้นกับชุมชน

1. ความอุดมสมบูรณ์ของป่า และน้ำมีมากขึ้น ปลาและอาหารป่าเช่นเห็ด และหน่อไม้
2. คนในชุมชนเกิดความตระหนักรับผิดชอบ เลิกพฤติกรรมบางอย่างที่เคยทำมา เช่น การล่าสัตว์ในเขตพื้นที่ป่าสงวน ทำให้สัตว์ขยายพันธุ์ได้เร็ว
3. ชุมชนข้างเคียงมีความสนใจและอยากที่จะจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ เช่น การบวชป่าชุมชน สืบชะตาแม่น้ำ ตลอดจนเกิดกฎกติกาในการอนุรักษ์ขึ้น
4. เกิดความตื่นตัวในตำบล และชุมชนข้างเคียง เกิดการนำไปเปรียบเทียบและนำไปทดลองใช้กับชุมชนของตน
5. มีแนวโน้มที่เป็นไปได้ว่า ในอนาคตอันใกล้ไม่เกิน 5 ปีนี้ การอนุรักษ์คงจะทั่วถึงทุกพื้นที่ และจะไม่มี การออกหาของป่าหาสัตว์น้ำของพื้นที่ของตน

3. กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

มีการปลูกป่าเสริม จากการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ ในเขตป่าชุมชน และกิจกรรมด้านพิธีกรรมบวชป่า สืบชะตาป่าในการอนุรักษ์

วิธีการทำงาน มีดังนี้

1. ได้มีการประชุมและการวางแผนการทำงานการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติขึ้น
2. จัดตั้งคณะกรรมการและแบ่งหน้าที่การทำงาน
3. วิเคราะห์ปัญหา
4. รวบรวมข้อมูล

- 5.ลงมือปฏิบัติงานตามหน้าที่ของแต่ละบุคคล
- 6.หากพบปัญหาต้องทำการแก้ไขอย่างเร่งด่วน
- 7.สรุปผลการทำงาน
8. ประเมินผลที่ได้รับ

การจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน

- การปลูกป่าเสริม
- การบวชป่า
- การสืบชะตาป่า

พิธีการบวชป่า

วัตถุประสงค์ เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ในการฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรม และปลูกจิตสำนึกให้รู้จักคุณค่าของทรัพยากรทางธรรมชาติ ให้กับชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมโดยความร่วมมือของผู้นำชุมชน-เยาวชน เพื่อปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชนในการหวงแหนป่า และลดการทำลายป่า โดยชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของป่า

4. ปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความสำเร็จ

ความสำเร็จเนื่องจากชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีและตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น จึงร่วมมือการแก้ไขปัญหาทำให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี การเข้ามาสนับสนุนกระตุ้นจากหน่วยงานภายนอก เช่น หน่วยงานของรัฐ เข้ามาให้ความรู้ รวมทั้งการประสบกับสภาพปัญหาของคนในชุมชน ที่ประสบกับสภาวะฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทำให้เพาะปลูกล่าช้า และไม่ได้ผลเท่าที่ควร จึงเล็งเห็นปัญหาและร่วมมือกัน รวมถึงผู้นำ แกนนำในชุมชนมีการเอาจริงเอาจัง ในการผลักดันให้เกิดการอนุรักษ์และแก้ไขปัญหา หลังจากที่ได้รับนโยบายมาจากภาครัฐ ชาวบ้านเกิดจิตสำนึก จึงไม่คิดแผ้วถางทำลายป่า ทำให้ป่าฟื้นฟูขึ้นอย่างรวดเร็ว

ปัญหาและอุปสรรค

การปฏิบัติงานนาน เนื่องจากปัญหาของทรัพยากรธรรมชาติมีมาก ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคนในชุมชนบางกลุ่มไม่ให้ความร่วมมือ และบุคคลนอกชุมชนเข้ามาทำกินในเขตอนุรักษ์

วิธีการแก้ไขปัญหา

- 1.จัดให้มีการให้ความรู้ เช่น จัดการอบรมให้แก่คนในชุมชนในเรื่องทรัพยากรป่าและน้ำขึ้น

- 2.รณรงค์ให้คนในชุมชนให้ความร่วมมือและตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าและน้ำ
- 3.จัดให้มีโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำขึ้น
- 4.จัดมาตรการในการใช้ทรัพยากรป่าและน้ำขึ้นมาใช้กับคนในชุมชน

ทุนทางสังคม

5. กระบวนการอนุรักษ์น้ำ

ได้ทำควบคู่กับการอนุรักษ์ป่า โดยสืบเนื่องมาจากการกันเขตแนวป่าสงวนและป่าชุมชน เริ่มมีการแบ่งเขตอนุรักษ์และเขตใช้สอยแหล่งน้ำขึ้นตั้งแต่ปี 2542 โดยแนวคิดของผู้นำร่วมกับชาวบ้าน ว่าน่าจะมีการอนุรักษ์น้ำควบคู่กับการอนุรักษ์ป่าด้วย เนื่องจากเกิดสภาพปัญหาปลาขาดแคลน ปริมาณปลาเริ่มลดลง จากการหาปลาด้วยวิธีการรุนแรงต่าง ๆ มากมาย เช่น การช้อน และการระเบิดปลาของคนในและนอกชุมชน โดยไม่มีกฎกติกาควบคุม

ดังนั้น ในปี 2542 จึงมีการกำหนดเขตแหล่งน้ำเป็น 2 ประเภท คือ

1. เขตสงวน มีความยาวประมาณ 1500 เมตร คิดเป็น 1 ใน 3 ของลำน้ำ เป็นเขตอนุรักษ์ห้ามจับสัตว์น้ำโดยเด็ดขาด ทั้งคนในชุมชนและคนนอก มีกฎกติกาขึ้นมากองโทษผู้ฝ่าฝืน ดังนี้
 - ปรับผู้ฝ่าฝืน 3,000 - 5,000 บาท โดยนำเงินค่าปรับแบ่งให้กับผู้นำจับครั้งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งนำเข้ามาเป็นเงินพัฒนาหมู่บ้าน
 - คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้กำกับดูแล
 - ชาวบ้านทุกคนจะร่วมกันสอดส่องดูแล เป็นคณะกรรมการร่วมกัน
 - ส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย ในกรณีที่ใช้เครื่องมือรุนแรงเช่น ระเบิด ไฟฟ้าช็อต วางยาเบื่อ
2. เขตอนุรักษ์และใช้สอย คิดเป็นพื้นที่ 2 ใน 3 ส่วนของลำน้ำ โดยเขตนี้จะเป็นเขตที่อนุญาตให้หาสัตว์น้ำได้ แต่ต้องเป็นวิธีการหาโดยใช้เครื่องมือทางธรรมชาติเท่านั้น เช่น สวิง แห อวน ไซ เป็นต้น ห้ามใช้เครื่องมือแรงที่อันตราย เช่น การระเบิด วางยาเบื่อและการใช้ไฟฟ้าช็อต
 - มาตรการการลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนจะเหมือนกัน กับเขตสงวน

ผลการดำเนินงานจากการอนุรักษ์

เริ่มแรกเกิดปัญหาคือ มีความขัดแย้งทางความคิด และมีการฝ่าฝืน ซึ่งชุมชนจึงได้มีการประชุมหารือเพื่อสร้างข้อตกลงและทำความเข้าใจ ซึ่งคนที่ไม่ยอมรับและไม่เข้าใจมีส่วนน้อย จึงทำให้เกิดการยอมรับมติส่วนรวมของชุมชน การจัดการปัญหาในชุมชนจึงไม่มีปัญหามากนัก

ในส่วนของนอกชุมชน การฝ่าฝืนจะมีมาก ทางชุมชนจึงมีการจัดเวรยาม ฝ้ตามแหล่งน้ำ ต่าง ๆ โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านไปด้วย และนำตัวมาพูดคุยตกลงกัน

ในปี 2544 - 2545 มีการจัดทำแนวรังกว กั้นแบ่งเขตสงวนและใช้สอย ถ้าเลยเขตรังกว กั้นไป ถือว่าเป็นเขตใช้สอย

แนวทางการดำเนินการต่อ

หามาตรการในการขยายผลไปยังต่างพื้นที่ ให้เกิดการอนุรักษ์เหมือนกับชุมชนห้วยหาดหลักลาย จึงได้สร้างมาตรการชุมชนขึ้นบังคับใช้ในชุมชนและพื้นที่ข้างเคียง ไม่ให้จับสัตว์น้ำในเขตลำน้ำที่ติดกับพื้นที่ทำกินของชุมชน คือ ลำน้ำห้วยหาดและลำน้ำหลักลาย

เนื่องจากสัตว์น้ำของชุมชนมีจำนวนมากกว่า คนในชุมชนตั้งข้อสังเกตว่าตั้งแต่ชุมชนมีการอนุรักษ์ ทำให้คนในชุมชนไม่ต้องไปหากินในลำน้ำของหมู่บ้านอื่น ดังนั้น จึงคิดว่าหากสร้างกติกาใหม่ไม่ให้คนนอกชุมชนมาใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำของชุมชน 2 สาย คือ ลำน้ำห้วยหลักลาย และลำน้ำห้วยหาด ตั้งแต่ ธ.ค. 48 เป็นต้นมา

6. วิธีการและแนวทางการอนุรักษ์

การจัดตั้งมาตรการกฎ กติกาชุมชน

กฎในหมู่บ้าน

การกันเขตพื้นที่ป่าไม้ ได้มีการห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิดในเขตอนุรักษ์ ซึ่งเริ่มตั้งแต่ห้วยบังบอน อยู่ทางทิศตะวันออก ทิศตะวันตกตั้งแต่ลำน้ำห้วยหาด ทิศเหนือตั้งแต่บริเวณห้วยบ้านท่า และห้ามตัดไม้ทำลายป่า ห้ามซื้อและระเบิดปลา ห้ามใช้ยาเบื่อ และห้ามเก็บกล้วยไม้ป่าทุกชนิด

โทษปรับ

- ตัดต้นไม้จุกศูนย์กลางตั้งแต่ 15 ซม.ขึ้นไป ต้นละ 1,500 บาท (ยกเว้นต้นไม้ที่ตายหรือล้มเองตามธรรมชาติ)
- ห้ามตัดต้นตำว(ลูกชิด) (แต่สามารถนำลูกไปต้มได้) และห้ามตัดหวายทุกชนิด ถ้าฝ่าฝืนปรับ 100 บาท
- ห้ามจับสัตว์น้ำในเขตสงวนทุกชนิด ตั้งแต่บริเวณ ห้วยต้นหนูน ไปจนถึงบริเวณห้วยน้ำริน โดยเด็ดขาด ไม่ว่ากรณีใด ๆ ฝ่าฝืนปรับตัวละ 1,500 บาท
- ซื้อ ระเบิด วางยา ปรับรายละ 3,000 บาท
- ห้ามจับสัตว์ใหญ่ เช่น เก้ง กวาง เลียงผา หมู ฝู ฝ่าฝืนปรับตัวละ 5,000 บาท
- ห้ามจับสัตว์เล็ก เช่น กระแต กระรอก ชะนี ลิง ค่าง กระเจง ไก่ป่า ฝ่าฝืนปรับตัวละ 1,500 บาท

- ห้ามคนต่างถิ่นหาปลาบริเวณลำน้ำห้วยหลักลาย เนื่องจากเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ฝ่าฝืนปรับคนละ 500 บาท (ยกเว้นคนในหมู่บ้าน)

วิถีการดำรงชีวิต

ชาวบ้านห้วยหาด และห้วยหลักลายส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำไร่ข้าว ทำสวนข้าวโพด การดำเนินชีวิตจะอยู่แบบเรียบง่าย อยู่ด้วยกันอย่างญาติพี่น้อง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน แบ่งปันกัน

7. หน่วยงาน/กลุ่มบุคคล ที่เข้ามามีส่วนร่วม ในกระบวนการอนุรักษ์ป่า

กรมป่าไม้อุทยานแห่งชาติ ดอยภูคา

- มีการกันเขตแนวที่ทำกินให้กับชุมชน ในพื้นที่ จำนวน 1,500 ไร่ ซึ่งในจำนวนนี้รวมเป็น สถานที่อยู่อาศัยด้วย
- เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ สัตว์ป่า และป่า โดยครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด

หน่วยการจัดการต้นน้ำ ห้วยหลักลาย

- มีการปลูกป่า และเพาะกล้าไม้ เพิ่มเติมจากส่วนที่ถูกทำลายไป
- สนับสนุนงบประมาณเพื่อจัดสร้างแนวกันไฟ
- สนับสนุนงบประมาณ ส่งเสริมอาชีพให้กับชุมชน เพื่อหลีกเลี่ยงการตัดไม้ทำลายป่า
- มีการจัดสร้าง จัดทำฝายแม้ว เพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ และช่วยให้ป่ามีความชุ่มชื้น

กรมการปกครอง

- ริเริ่มโครงการปลูกป่า ตามแนวพระราชดำริ ในวันสำคัญต่าง ๆ เพื่อเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของป่ากับชุมชน แก่ชาวบ้าน

สำนักงานสนับสนุนการวิจัย

- แนะนำให้แนวคิดในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรทางธรรมชาติ ตลอดจนการทำพิธีบวงสรวง-สืบทอดแม่น้ำ และปล่อยพันธุ์ปลาในเขตสงวนของหมู่บ้าน

รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนห้วยหาด - หลักลาย

ข้อมูลด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว

สถานที่ท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจของบ้านห้วยหาด หลักลาย มีหลากหลายแห่ง หลายรูปแบบการท่องเที่ยว ทั้งเชิงนิเวศ เชิงอนุรักษ์ เชิงประวัติศาสตร์ มีทั้งป่าเขา น้ำตก แม่น้ำ เป็นต้น แต่ในที่นี้อยากจะยกตัวอย่างที่น่าสนใจ แห่งหนึ่งคือ “ถ้ำม้า” ซึ่งมีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจมาก คือแต่เดิมนั้นถ้ำม้าแห่งนี้เคยเป็นที่หลบซ่อนตัวของผู้ก่อการร้าย เพราะในถ้ำแห่งนี้มีทางออกได้หลายทาง ดังนั้นถ้ำม้าแห่งนี้จึงเป็นที่หลบซ่อนอย่างดี และมีตำนานเล่าขานกันมาถึงทุกวันนี้

สถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่งก็คือ “ต้นกำเนิด แม่น้ำยาว” เพราะแม่น้ำแห่งนี้เป็นแม่น้ำที่สำคัญ กับชุมชนแห่งนี้ อีกทั้งแม่น้ำยาว ยังไหลผ่านหลายหมู่บ้าน และไปบรรจบกับแม่น้ำน่าน นอกจากนี้ แม่น้ำยาว ก็ถือได้ว่าเป็นแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์อีกแห่งหนึ่ง เพราะมีพันธุ์ปลานานาชนิด เนื่องจากชาวบ้านได้ช่วยกันกันเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาไว้ ซึ่งปลาในแม่น้ำนี้ ก็จะเป็นปลาท้องถิ่น เช่นปลานุง ปลาลาด ปลาแก้ม ปลากระ ซึ่งปลาที่กล่าวมานี้บางชนิดมีน้ำหนักมากที่สุดถึง 10 กิโลกรัม นอกจากนี้ ชาวบ้านยังช่วยกันสร้างศาลาริมน้ำไว้เป็นที่พักผ่อนของผู้คนที่แวะมาเยี่ยมชม และใช้เป็นที่พักผ่อนของชาวบ้านในละแวกนี้ด้วย

สถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งห่างออกไปไม่ไกลจาก บ้านห้วยหาดหลักลาย เพียง 40 กิโลเมตร ก็จะถึง “พระตำหนักภูฟ้า” ตั้งอยู่ที่ อำเภอบ่อเกลือ พระตำหนักภูฟ้า เป็นพระตำหนักที่ประทับขององค์สมเด็จพระเทพฯ พระตำหนักแห่งนี้มีความสวยงามมาก อากาศเย็นสบาย สงบร่มรื่น เพราะมีป่าและขุนเขาห้อมล้อมเป็นฉากหลังธรรมชาติที่สวยงาม อีกทั้งยังเป็นศูนย์ประสานงานดำเนินงานในโครงการตามพระราชดำริ ที่มุ่งเน้นให้ความช่วยเหลือ ในการสร้างอาชีพ สร้างรายได้ แก่ชุมชนที่ราบสูง ดังนั้น พื้นที่ดังกล่าวจึงมีผลิตภัณฑ์แปรรูปจากธรรมชาติต่าง ไม่ว่าจะเป็น อาหาร ผ้าทอ เครื่องจักสานจากหญ้าสามเหลี่ยม ฯลฯ ไว้คอยบริการผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชม

ที่อำเภอบ่อเกลือ ยังมีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญอีกที่หนึ่งนั่นก็คือ “บ่อเกลือ” ซึ่งตั้งอยู่ในเขตบ้านพ่อหลวง อำเภอบ่อเกลือ ถือได้ว่าเป็นแหล่งกำเนิดเกลือตามธรรมชาติ เพราะน้ำในบ่อแห่งนี้จะมีอยู่ตลอด บ่อเกลือแห่งนี้เป็นบ่อเกลือที่อยู่บนภูเขาและสมบูรณ์ที่สุดแห่งเดียวในโลกอีกด้วย กล่าวกันว่า สมัยก่อนนั้น เกลือเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เป็นสิ่งมีค่ามาก จนทำให้เกิดสงครามแย่งชิงพื้นที่แห่งนี้กันเพื่อที่จะครอบครอง บ่อเกลือแห่งนี้ปัจจุบันยังเป็นแหล่งสร้างรายได้ให้ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพต้มเกลือขาย ได้ใช้เป็นอาชีพเสริมอีกทางหนึ่งด้วย

ถัดจากเดินทางไปที่ยวชมบ่อเกลือแล้ว ถ้าเดินทางต่อไป ตามเส้นทางเข้าสู่ อำเภอปัว จะพบอุทยานแห่งชาติ ที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดน่าน นั่นก็คือ “อุทยานแห่งชาติดอยภูคา” เหมาะกับผู้ที่ต้องการมาพักผ่อน เพราะทางอุทยานจะมี จุดชมวิว มีธรรมชาติที่สวยงาม และทางอุทยานได้จัด แค้มป์ไว้คอยบริการแก่นักท่องเที่ยวอีกด้วย ที่ขาดไม่ได้ ถือได้ว่าเป็นหัวใจของอุทยานแห่งชาติดอยภูคา นั่นก็คือ ต้นชมพู ภูคา และต้นปาล์มเต่าร้างล้านปี ซึ่งเป็นพันธุ์ไม้โบราณ ที่หาได้ยาก และจะขึ้นในพื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลกว่า 2,000 เมตร และอยู่ในพื้นที่ป่าดิบชื้นเท่านั้น ซึ่งต้นชมพูภูคาจะขึ้นอยู่ที่อุทยานแห่งชาติดอยภูคา แห่งนี้ที่เดียวในโลกเท่านั้น จนมีคนกล่าวว่า ถ้าไม่ได้ไปดูต้น ชมพูภูคา ก็แสดงว่ายังไม่ถึงเมืองน่าน

โปรแกรมและเส้นทางท่องเที่ยวบ้านห้วยหาด - หลักลาย

1. โปรแกรมเดินป่า มีทั้งหมด 2 เส้นทาง

1.1 เส้นทางชมโป่งนกเขาเป้า

ออกเดินทางจากหมู่บ้านไปทางทิศตะวันออก โดยขึ้นเขา ลักษณะเป็นเขาไม่สูงมากนัก เดินเลียบไปตามเส้นทางหาของป่าของชาวบ้าน เป็นระยะทางรวมจนถึงโป่งนก รวม 5 กิโลเมตร ใช้ระยะเวลา 2 ชั่วโมง

จุดแรกไปถึงระยะทาง 4 กิโลเมตร คือ ต้นไทรใหญ่ จุดนี้มีต้นไทรขนาดประมาณ 5 คนโอบ อายุกว่าร้อยปี ซึ่งจุดนี้เป็นจุดชมวิว สามารถมองเห็นธรรมชาติที่สวยงาม คือ ผืนป่าใหญ่ที่อุดมสมบูรณ์ ช่วงประมาณ ปลายเดือน มกราคม – กุมภาพันธ์ ลูกไทรจะสุก จะมีนกจำนวนมาก เช่น นกเขาเป้า, นกแซว , นกเขาเขียว ฯ ซึ่งเป็นนกหายากบินมากินลูกไทร ระหว่างเส้นทางก่อนถึงต้นไทร จะพบความอุดมสมบูรณ์ของป่า ซึ่งสังเกตได้จากอาหารป่าน เช่น ไข่มัดแดง, หัวปลี, ต้นหวาย, มะขามป้อม, มะก้อ, มะกอกป่า, หน่อไม้ ระหว่างทางก็จะเห็นกล้วยไม้ป่านานาชนิด เช่น กระเช้าสีดา, เอื้องผึ้ง, เอื้องชะนี ฯ และจะพบสัตว์ป่าขนาดเล็ก เช่น กระรอก, กระแต ฯ

จุดที่สอง เดินทางจากต้นไทรไปยังลำน้ำห้วยหาดประมาณ 300 เมตร ก็จะพบแหล่งน้ำในหุบเขา ที่สามารถหยุดพักทานอาหาร ก่อนเดินทางไปโป่งนก เพราะมีลำน้ำ ที่สะอาดใส เห็นตัวปลา สัตว์น้ำเล็ก ๆ มากมายในแหล่งน้ำ เช่น กุ้ง , ปลาจาด , ปลาปล้อง , ปลาหมอ , ปลู ฯ ล ฯ สามารถจับขึ้นมาเป็นอาหารได้ สามารถตกได้ มีโชดหินสวยงาม ซึ่งนอกจากนี้ตลอดลำน้ำยังเป็นแหล่งอาหาร มีพืชน้ำขึ้นอยู่รายรอบ เช่น ผักกูด , ตะไคร่น้ำ (เตา ภาษาพื้นบ้าน) , สาหร่ายน้ำจืด (โก ภาษาพื้นบ้าน) , ผักหญ้าเมืองใหม่ ฯ นอกจากนี้ยังพบต้นตำ , ต้นหวาย น้ำผึ้ง เป็นพืชพื้นบ้านสามารถทานได้

จากจุดลำน้ำห้วยหาด เดินทางขึ้นไปตามลำห้วยเล็ก ๆ ประมาณ 300 เมตร เพื่อไปชมโปงนก ซึ่งจะมึนเขาเป้า ซึ่งนกหายากอยู่ชุกชุมกว่าแหล่งอื่น และไปสัมผัสกับโปงนกซึ่งเป็นน้ำเค็ม (น้ำที่นกกินเป็นอาหาร) จะสามารถเห็นนกได้มากในช่วงหน้าหนาว ถึงหน้าร้อน เพราะในหน้าฝน น้ำในโปงนกจะมีรสจืด นกไม่นิยมลงมากิน

ในป่า 1 ผืนใหญ่ เช่น ในชุมชนห้วยหาดหลักลาย จะพบโปงนกเพียงแห่งเดียว สันนิษฐานว่า เป็นจุดที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก ๆ มีแร่ธาตุสารอาหารสมบูรณ์ ระหว่างทางขึ้นโปงนก จะพบ กล้วยไม้ป่า , ต้นพลับพลึงป่า , วานเครษฐีที่สวยงาม และพบต้นก่อย มากมาย ที่คนโบราณนิยมนำมาหนึ่งกินแทนข้าวได้ ในหน้าฝนก็จะพบเห็ดป่าจำนวนมาก หลายชนิด เช่น เห็ดถอบ , เห็ดโคน

เส้นทางขึ้นสู่โปงนกจะเป็นการไต่ขึ้นเขาตามลำห้วย สูงประมาณ 300 เมตร ตลอดเส้นทางโชดหินมีน้ำไหลผ่าน สวยงามน่าค้นหาและท้าทายความสามารถของนักผจญภัย

นอกจากขึ้นไปชมโปงนกแล้ว หากกลับก่อนถึงลำน้ำห้วยหาด ยังสามารถเดินทางไปตามลำห้วยตาดที่แยกออกไป เพื่อชมน้ำตกห้วยตาด ซึ่งมีหินผาขนาดใหญ่ มีน้ำตกสวยงาม และจะพบเถาว์วัลย์ ขนาดใหญ่ที่สวยงาม มีสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ หากโชคดีอาจจะได้พบ ไก่ป่า , เลียงผา , หมูป่า , กระเจิง , อีเห็น , ลิง , วอก ตลอดเส้นทางมีแต่ความร่มรื่น และจะพบต้นผักกูดไกรทอง ซึ่งเป็นต้นผักกูดขนาดใหญ่ แต่กินไม่ได้ มีลักษณะสวยงามเป็นต้นผักกูด (ผักตระกูลเฟิร์น) ขนาดยักษ์ ลำต้นมีขนสีทอง

หากกลับจากเส้นทางที่เดินสำรวจ สามารถเดินทางได้ 2 เส้นทาง คือ กลับทางเดิม หรือจะเดินทางไปตามลำน้ำห้วยหาดเป็นระยะทางประมาณ 6 กิโลเมตร ระหว่างทางกลับก็จะได้สัมผัสกับธรรมชาติ จะพบสัตว์น้ำตามลำห้วยและพืชผักน้ำต่าง ๆ สามารถเก็บกลับมาเป็นอาหารได้ ก่อนถึงหมู่บ้านประมาณ 300 เมตร จะพบ กับดอยเดี่ยวดาย ซึ่งในอดีตใช้เป็นฐานรักษาความปลอดภัยของหมู่บ้านร่วมกับทหาร ในการจัดเวรยามหมุนเวียนกันไปรักษาการณ์ จะพบร่องรอยหลุมร่องคูเรต (ภาษาทหาร) เป็นร่องเส้นทางเชื่อมกันระหว่างการเดินทางระหว่างฐานต่าง ๆ เพื่อป้องกันไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามมองเห็นได้ นอกจากนี้ จะพบหลุมหลบภัยเก่า บนจุดสูงสุดและระหว่างทางลงมาสู่หมู่บ้านจะสามารถมองเห็นทัศนียภาพโดยรวมของหมู่บ้าน ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านด้วย หากกลับใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมง

1.2 เส้นทางเดินป่าไปถ้ำหอน

เริ่มออกเดินทางจากหมู่บ้านไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ถึงถ้ำหอนระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร ใช้ระยะเวลาประมาณ 1 ชั่วโมง 30 นาที โดยเดินไปตามลำห้วย

ซาวาก ระหว่างประมาณ 300 เมตรจะพบ สวนล้ม , สวนลั่นจี่ , บ่อปลาของชาวบ้าน ซึ่งสามารถเข้าไปเที่ยวชมได้ ในช่วงล้มติดผลจะอยู่ช่วงประมาณเดือน ธ.ค. – ม.ค.

จากนั้นเดินทางขึ้นไปตามลำห้วย ระหว่างทางจะมีไผ่ดิน มีน้ำไหลผ่าน มีน้ำตกขนาดเล็ก มีปูนา , ปลานานาชนิดอยู่ตามลำห้วย นอกจากนี้ต้นไม้ข้างทางจะมีสมุนไพร คือ ต้นพลูต้อย ขึ้นตามต้นไม้จัดเป็นเถาวัลย์ สรรพคุณ เป็นยาดับกลิ่นตัว สมัยก่อนคนนิยม นำใบมาขยี้ ทาบริเวณรักแร้ และยังใช้เป็นพลูสำหรับเคี้ยวกินกับหมาก , และใช้เป็นเครื่องบริวารในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ด้วย ต้นนี้สูง เป็นพืชกินได้ ที่ขึ้นตามที่ที่มีความชื้นสูง ใช้เป็นอาหารและยาสมุนไพร โดยใช้ใบ , หัว , ก้านเป็นกับแก้มทานกับลาบ จะมีรสชาติขมนิดหน่อย แต่เมื่อต้มน้ำลงไปก็จะมีรสหวาน

เดินทางเรื่อย ๆ จากสวนล้มมาอีกประมาณ กิโลเมตร ๆ จะพบ โป่งค่าง เป็นน้ำซึมไหลลงมาจากหน้าผา มีรสชาติเค็ม เป็นแหล่งที่สัตว์ป่าต่าง ๆ มากินน้ำ แต่ก่อน พบ เลียงผา , เก้ง , ค่าง , ชะนี , กวาง และสัตว์อื่น ๆ มากมายที่จุดนี้ ในช่วงกลางวันจะเป็นสัตว์ประเภท วอก , ค่าง มากิน , กลางคืนจะมี เก้ง , กวาง , เลียงผา และสัตว์ที่ออกมาหากินกลางคืนมากิน ปัจจุบัน ไม่พบกวางแล้ว แต่สัตว์อื่นก็ยังพบอยู่บ้าง

เดินทางต่อไปอีกประมาณ 100 เมตร ก็จะถึงน้ำตก และถ้ำหอน มีความสวยงาม กล่าวคือ มีลักษณะเป็นถ้ำลึกประมาณ 3 – 4 เมตร ที่ปากถ้ำจะมีน้ำตกไหลจากที่สูงผ่านลงผ่านหน้าถ้ำ สาเหตุที่เรียกชาวบ้านเรียกว่าถ้ำหอน เนื่องจาก ในถ้ำจะมีตัวหอนอาศัยอยู่ (สัตว์ประเภทเม่น แต่ตัวเล็กกว่า มีขนแบน) อาศัยอยู่ชุกชุม

ณ จุดนี้ น้ำตกถ้ำหอนชาวบ้านใช้เป็นแหล่งอุปโภคบริโภค เพราะมีความใสสะอาด ซึ่งสามารถลงเล่นน้ำตกได้

จากถ้ำหอนไปประมาณ 100 เมตร จะพบ หน้าผาช่องแคบ ซึ่งเป็นที่อยู่ของนกป่า รังนกนางแอ่น หรือ ภูเขาพื้นบ้านเรียกว่ากาใจ เป็นนกที่มีขนาดเล็กเคียงกับไก่ จะไม่ใช่กาดำทั่วไป จะบินสูง เดินทางขึ้นไปประมาณ 500 เมตร จะพบป่าไม้ขนาดใหญ่ ได้แก่ ต้นสมพงษ์ (ต้นจัน) ขนาดใหญ่มากกว่า 10 คนโอบ สูงประมาณ 40 เมตร ลักษณะคล้ายใบโพธิ์ มีดอกสวยงามเป็นพวงสีขาว เป็นต้นไม้ที่ดูดซึมได้มาก ซึ่งมักจะพบบริเวณป่าต้นน้ำ ที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง

จากนั้นเดินทางต่อไปอีกประมาณ 300 เมตร จะพบ รุหอน เป็นรูอยู่ใต้ไผ่ดิน ซึ่งมีตัวหอนอาศัยอยู่ ซึ่งตัวหอนนี้ชาวบ้านมักนิยมนำมาปรุงเป็นอาหาร โดยทำเป็นลาบ มีรสชาติอร่อย มีรสขมนิด ๆ

จากลับ จะเดินไต่ขึ้นเขาไปกลางสันเขาแล้วลงมาสู่ลำห้วยต้นสมพงษ์ ประมาณ 1 กิโลเมตร จะพบต้นสมพงษ์ ขนาดใหญ่ประมาณ 5 คนโอบ ลงมาถึงลำน้ำห้วยหาดจุดสวน ผลไม้ ประมาณ 500 เมตร จากลับใช้ระยะเวลาทั้งหมด 3 ชั่วโมง

2. โปรแกรมศึกษาเส้นทางลำน้ำยาว

ห่างจากหมู่บ้านไปยังแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาประมาณ 500 เมตร จะถึงลำน้ำยาว เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาของหมู่บ้าน เส้นทางจากจุดแรกไปถึงจุดสิ้นสุดการสำรวจ คือ วังช้าง ระยะทางรวม 5 กิโลเมตร

ลักษณะแหล่งน้ำเป็นลำห้วยใหญ่ มีวังลึก สองข้างทางเป็นผาสูง ลำน้ำจะคดเคี้ยวไปตามช่องเขา จะมีปลาอาศัยอยู่อย่างชุกชุม จุดแรกเป็นวังปลา ชื่อ วังช้างลอย ซึ่งมีลักษณะวังลึกและยาว คนผ่านไม่ได้ ในสมัยก่อนเมื่อจะขนของจะต้องใช้ ช้าง เป็นพาหนะในการขน โดยช้างจะเดินลุยผ่านน้ำไป จึงเรียกว่าวังช้างลอย เขตนี้เป็นเขตใช้สอยของหมู่บ้าน ที่ชาวบ้านมักนิยมไปจับสัตว์น้ำ ประเภท ปลาต่าง ๆ และสัตว์น้ำขนาดเล็กต่าง ๆ เช่น กุ้ง หอย กบ เขียด ปู ซึ่งจุดนี้จะสามารถเรียนรู้วิธีการจับสัตว์น้ำของชาวบ้านซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย

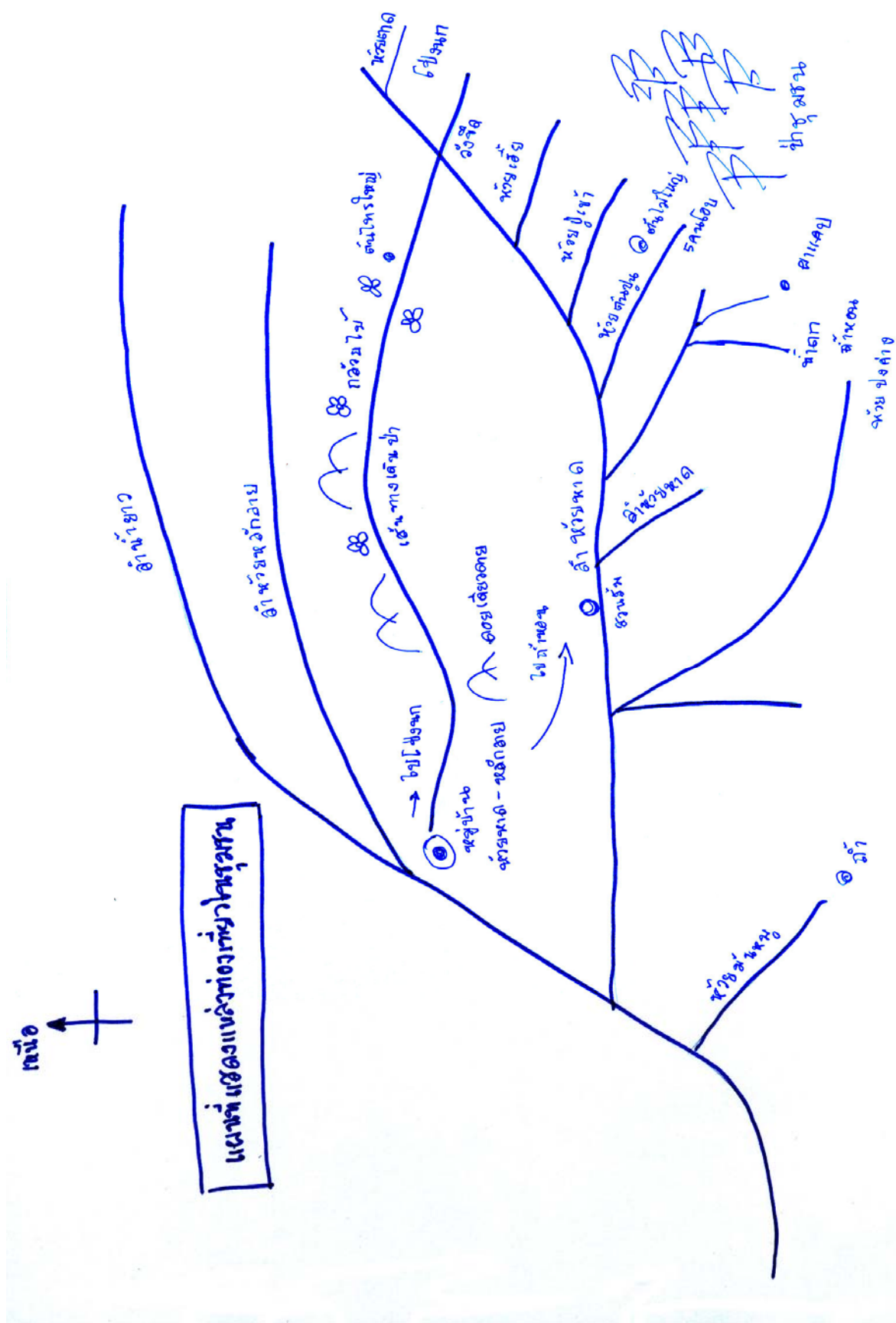
จากนั้นประมาณ 500 เมตร จะถึง คือ ถ้ำผาโก้น เป็นถ้ำที่มีหน้ากว้าง ไม่ลึกมาก เกิดจากการขุดเจาะของ ผกค. ในสมัยก่อนใช้เป็นฐานที่ตั้ง ชาวบ้านจึงเรียกว่าถ้ำผาโก้น ตามลักษณะของถ้ำ ระหว่างทางจากวังช้างลอย มาถึงถ้ำผาโก้น จะมีน้ำตก ไชดหิน และมีวังปลาขนาดเล็กตลอดเส้นทาง

จากถ้ำผาโก้น ต่อไปยังวังผาสิงห์ ประมาณ 200 เมตร ลักษณะจะมีหน้าผาขนาดใหญ่เป็นรูปสิงห์ คล้ายสิงโตหน้าประตูวัด โครงสร้างของของผาสิงห์ จะมีบ่อน้ำเค็ม (โปงสัตว์) หรือโปงเลี้ยงผา จะพบ เลียงผามากในบริเวณนี้ จะมีไชดหิน และวังปลาขนาดใหญ่กระจายอยู่

จากผาสิงห์มาประมาณ 50 เมตร จะพบกับ วังไทร เป็นวังปลา ขนาดใหญ่ มีรากไทรย้อยลง มาตามหน้าผา และมีน้ำตกไหลผ่านลงมาสวยงาม ด้านล่างของหน้าผา จะมีถ้ำอยู่ใต้น้ำเป็นวังปลา

จากวังไทร มาประมาณ 100 เมตร จะพบกับ วังช้าง เป็นวังปลาขนาดใหญ่ เส้นทางไปสู่วังช้างจะเป็นการขึ้นไปตามหน้าผาลาดชัน ซึ่งจะมีรากไทรให้เกาะขึ้นหน้าผา ใช้ปีนขึ้นลง ไม่มีทางราบให้เดิน

จากลับเดินทางกลับทางเดิม ใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง

แผนที่แสดงแหล่งท่องเที่ยวชุมชนห้วยหาด – หลักลาย ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน

การบริหารจัดการ การท่องเที่ยวบ้านห้วยหาด - หลักลาย

การบริหารจัดการว่าด้วย กฎกติกา ระเบียบค่าใช้จ่าย

ข้อห้าม / ข้อปฏิบัติของคนในชุมชน

1. ห้ามดื่มสุรา หรือส่งเสียงดังในยามวิกาล หลัง 21.00 น.
2. ห้ามขับขียานพาหนะส่งเสียงดัง
3. ห้ามทิ้งขยะในที่สาธารณะ ริมทางเดิน
4. ช่วยกันรักษาความสะอาดในบริเวณบ้าน
5. เจ้าของสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ เช่น วัว / ควาย , สุนัข จะต้องช่วยกันรับผิดชอบ ดูแลความสะอาดตามท้องถนน ถ้ามีมูลสัตว์ตามท้องถนน / ในที่สาธารณะ เจ้าของจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบทำความสะอาด
6. มีไมตรีจิต ให้การต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยความอบอุ่น

ข้อห้าม / ข้อปฏิบัติของนักท่องเที่ยว

1. แต่งกายสุภาพเรียบร้อย
2. ไม่ส่งเสียงดังรบกวนผู้คนในชุมชน
3. ไม่พกพาอาวุธ หรือยาเสพติดเข้ามาในหมู่บ้าน
4. เคารพกฎกติกาของชุมชน

เกณฑ์การดูแลบ้านพักและบริเวณโดยรอบ

1. ต้องมีหลุมขยะ
2. บริเวณบ้านไม่มีเศษขยะ
3. มีพืชผักสวนครัว รั้วกินได้
4. ภายในบ้าน ห้องน้ำ ห้องครัว
5. ที่อยู่ที่นอนสะอาด
6. जानขาม เครื่องใช้สะอาดปราศจากโรค

ระเบียบค่าใช้จ่าย อัตราค่าบริการ

จัดตั้งเป็นกองทุนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ บ้านห้วย - หลักลาย

- ค่าที่พัก 100 คน / คืน บ้าน 1 หลัง พักได้ไม่เกิน 4 คน
- ค่าอาหาร 50 คน / มื้อ
- ค่าบริการชุมชน 50 บาท (หักเข้าค่าบริการจัดการกลุ่ม)
- ค่าบริการเช่าเต็นท์ (บริเวณหน้าโรงทอ) 150 บาท/หลัง/ คืน

(รวมค่าบริการรักษาความปลอดภัย 50 บ.)

หมายเหตุ หักเข้ากองทุนท่องเที่ยว 80 บาท , สนับสนุนแกโรงทอเป็นค่าน้ำ – ค่าไฟ 20 บาท)

- กรณีมีการเข้ามาท่องเที่ยว / ศึกษาดูงาน เป็นกลุ่มคณะกลุ่มแม่บ้านดูแลรับผิดชอบเรื่องอาหาร
- อาหารอย่างต่ำ 2 อย่าง ข้าวเหนียว , ข้าวสวย , กาแฟ หรือโอวัลตินม้อเช้า
- การนำเที่ยว - เส้นทางธรรมชาติโป่งนก , น้ำยาว 200 บาท ไกด์ 1 คน / นักท่องเที่ยว 5 คน

(หักเข้ากลุ่ม 20 บาท)

การบริหารด้านบุคลากร

1. มัคคุเทศก์ท้องถิ่นบ้านหลักลาย

นายณรงค์ฤทธิ์ ต๊ะอาด

นางศรีไทย ตาลสิทธิ์

นายกิจ ฑีฆาวงศ์

นางนันทวัน จินดาสวัสดิ์

นางช่องศรี สุขสอน

2. มัคคุเทศก์ท้องถิ่นบ้านห้วยหาด

นางถนอม ใหม่น้อย

นายเปลี่ยน เชื้อนแก้ว

นายถนอม ใหม่น้อย

นางพุด ใหม่วังค์

นายทอง ลำนัย

นายล่อง ลำนัย

3. กลุ่มพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว

นายกิจ ทิฆมาวงศ์

นายสน ต๊ะอาจ

นายบุญล้วน สุขสอน

4. กลุ่มทอผ้า

นางนันทวัน จินดาสวัสดิ์

นางนัยนา ทิฆมาวงศ์

และสมาชิกกลุ่มทอผ้า

5. กลุ่มเวรยามความปลอดภัย

นายเปลี่ยน เป็อนแก้ว

และกลุ่ม อปพร.

6. บ้านพักแบบ Home stay

นายบุญล้วน สุขสอน

นายกิจ ทิฆมาวงศ์

นางนัยนา ทิฆมาวงศ์

นางนันทวัน จินดาสวัสดิ์

นางพุด ใหม่วงศ์

นางสุนีย์ หาญยุทธ

นางอ่อน จันต๊ะเทพ

หน่วยประสานงาน การท่องเที่ยว

บ้านห้วยหาด ที่บ้านนายประชุม ล้วนปวน โทรศัพท์ 054-731-607

บ้านหลักลาย บ้านผู้ใหญ่ล้วน สุขสอน บ้านเลขที่ 8 บ้านหลักลาย ต.อวน อ.บัว จ.น่าน 55120

ผู้ประสานงาน นางนันทวัน จินดาสวัสดิ์ โทรศัพท์ 054-731-605 / 054-731-606

นางนัยนา ทิฆมาวงศ์ โทรศัพท์ 083-319-6178 / 054-731-608

บทที่ 4

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านห้วยหลักลายและบ้านห้วยหาด ต.อวน อ.บัว จ.น่าน ได้เริ่มดำเนินการขึ้นภายใต้ข้อสงสัยที่ว่า

1. กระบวนการในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหลักลายและบ้านห้วยหาดเป็นอย่างไร
2. รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่สามารถนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน ของชุมชนบ้านหลักลายและบ้านห้วยหาดเป็นอย่างไร

โดยเริ่มจากการชักชวนของพระอธิการสมคิด จารณธมโม ที่เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย พี่เลี้ยงและที่ปรึกษาให้กับทีมวิจัย โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาถึงกระบวนการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เพื่อนำไปสู่การจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านหลักลายและบ้านห้วยหาด
2. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ของชุมชนบ้านหลักลายและบ้านห้วยหาด

กระบวนการในการทำงานนั้นได้เริ่มต้นจากการพูดคุยเพื่อทำความเข้าใจแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และเมื่อพิจารณาสภาพพื้นที่ องค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่มีแล้วพบว่าชุมชนนั้นเหมาะกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ต้องการศึกษาเรียนรู้กระบวนการจัดการป่าและน้ำของชุมชนที่มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาอยู่มากมาย อีกทั้งยังต้องการรวบรวมข้อมูล ทุนเดิมศักยภาพที่มีในการอนุรักษ์ป่าและน้ำในการขยายผลสู่ชุมชนข้างเคียง รวมทั้งปลูกฝังให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าและน้ำผ่านกระบวนการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งงานวิจัยในระยะที่ 1 นั้นเน้นการสร้างทำความเข้าใจของทีมวิจัยชาวบ้านในเรื่องแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านต่างๆ ที่จำเป็นต่อการนำไปวางแผนกำหนดรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชน ซึ่งมีหัวข้อ ประเด็นในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูล / องค์ความรู้ โดยการจัดเวทีชุมชน รวม 4 ครั้ง ในประเด็นดังต่อไปนี้
 - 1.1 ข้อมูลชุมชน / ประวัติศาสตร์ชุมชน
 - สภาพพื้นที่ภูมิศาสตร์, แหล่งน้ำ, ประชากร, อาชีพ, การศึกษา, การสาธารณสุข
 - กลุ่ม / องค์กรในชุมชน และกระบวนการรวมกลุ่ม

- เส้นทางคมนาคม และสถานที่ท่องเที่ยวในบริเวณใกล้เคียง
- วัฒนธรรมเพณี วิถีชีวิต

1.2 ทูทางธรรมชาติ

- ชนิด / ประเภทของสัตว์ป่าและพันธุ์ไม้ และระดับความอุดมสมบูรณ์
- ชนิดพันธุ์สัตว์น้ำต่างๆ
- แหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยวต่าง ๆ

1.3 กระบวนการอนุรักษ์ป่าและน้ำ

- สภาพความเป็นมา / พัฒนาการของกระบวนการอนุรักษ์ป่าและน้ำที่ผ่านมา
- วิธีการทำงาน และผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้น
- ปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความล้มเหลว
- ปัญหาและอุปสรรค
- วิธีการแก้ไขปัญหา

2 การสำรวจพื้นที่ป่าและน้ำ ตลอดจนทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว โดยดำเนินการดังต่อไปนี้

2.1 จัดเวทียางแผนการดำเนินงาน 1 ครั้ง

2.2 สำรวจป่า / แม่น้ำ / สถานที่ท่องเที่ยวตามธรรมชาติ ในพื้นที่หมู่บ้าน

2.3 จัดทำแผนที่เส้นทางเดินป่า , แม่น้ำ และสถานที่แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ รวม 3 ครั้ง

2.4 จัดเวทีสรุปข้อมูล 1 ครั้ง

3 จัดเวทีทบทวนกระบวนการจัดการป่าและน้ำเพื่อนำมาวางแผนการจัดการการท่องเที่ยว ตลอดจนสร้างกฎ / กติกาในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ โดยการจัดเวที 3 ระดับ คือหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ

4 กิจกรรมกระตุ้นจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ โดยการจัดพิธีกรรมบวชป่า, สืบชะตาแม่น้ำ เรียกขวัญป่าและการเลี้ยงผีขุนน้ำ

5 การศึกษาดูงาน

- การจัดเวทีสรุปงานที่ได้ศึกษาร่วมกัน
- แบ่งงานให้ผู้รับผิดชอบ วางแผน กำหนดประเด็นในการดูงาน
- สรุปผลการศึกษาดูงาน

6. การพูดคุยเรื่องการสร้างกฎกติกา การท่องเที่ยว

- จัดเวทีวางแผนและ ตั้งกฎท่องเที่ยว (2 ครั้ง)
- สรุปเวทีวางแผนและกฎกติกา การท่องเที่ยว (3 ครั้ง)

7. การจัดการสถานที่ ที่พัก/อาหาร/ห้องน้ำ

- สถานที่พัก
- อาหาร
- ห้องน้ำ
- จัดทำป้ายโฆษณา
- จัดทำป้ายสื่อความหมายธรรมชาติในชุมชน
- ทำเอกสารเผยแพร่ (แผ่นพับ)
- จัดทำเส้นทางท่องเที่ยว 3 วัน
- จัดสร้างที่ทิ้งขยะ 3 วัน

ซึ่งจากการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น ยังได้เน้นกระบวนการในการจัดเก็บ โดยได้ฝึกทักษะในการสัมภาษณ์ บันทึกข้อมูล รวมทั้งการจัดเวทีเพื่อพูดคุย ถกเถียง ระดมข้อมูล นอกจากนั้นยังมีการตรวจสอบข้อมูลซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์มากที่สุด และอีกกิจกรรมที่ทีมวิจัยให้ความสำคัญคือการจัดประชุมทีมวิจัยหลังการทำกิจกรรมทุกกิจกรรมเพราะเชื่อว่าการพูดคุยกันมากขึ้นจะสามารถทำให้ช่วยกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ทันเวลาที่ และกิจกรรมการคืนข้อมูลเป็นกิจกรรมที่สามารถตรวจสอบข้อมูลได้ดีที่สุด ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง และมีความสมบูรณ์ในการนำไปวางแผน กำหนดรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนต่อไป

การวิเคราะห์ผลการดำเนินงาน

จากการศึกษาวิจัยของโครงการวิจัยได้พบว่าชุมชนได้มีการเตรียมความพร้อมในเรื่องแนวคิดการสร้างควมเข้าใจในเรื่องการจัดการท่องเที่ยวได้ดีมากขึ้น นอกจากนั้นสิ่งสำคัญที่ได้จากการวิจัยข้อมูล องค์ความรู้ ภูมิปัญญาด้านต่างๆ ที่เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยว ทั้งองค์ความรู้ของชุมชน ข้อมูลพื้นฐาน และประวัติศาสตร์ชุมชน และที่สำคัญคือข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน ทั้งแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน และแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง ซึ่งทางทีมวิจัยได้มีการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวที่รวบรวมได้ เพื่อนำมาประกอบการวางแผนการจัดกิจกรรมในระยะที่ 2 ของโครงการวิจัยต่อไป

แนวคิดที่ใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล

แนวคิดที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ราล์ฟ บัคลีย์ ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ มหาวิทยาลัยกริฟฟิธ ออสเตรเลียให้แนวความคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ 5 ประการดังนี้ (อ้างจาก สันธุ์ สโรบล, สกว. สำนักงานภาค)

- (1) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการดูแลอย่างยั่งยืน ด้วยรูปแบบและการบริหารที่ถูกต้อง
- (2) เป็นการท่องเที่ยวบนพื้นฐานของธรรมชาติ
- (3) มีการศึกษาเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม หรือสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก
- (4) เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ และ
- (5) สร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว

จากแนวคิดดังกล่าว สถาบันวิจัยและวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) ได้ดัดแปลงความคิดของ ราล์ฟ บัคลีย์ และพัฒนามาสู่องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศใน 4 ด้าน ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ ดังนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงมีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ
2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ และจะต้องไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการจัดการที่ยั่งยืน ครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ ควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน
3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ ให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ สร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้อง ทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง อาจกล่าวได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา
4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมเกือบตลอดกระบวนการ ก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น ทั้งการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต การได้รับผลตอบแทนกลับมาบำรุงรักษา และจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยท้องถิ่นเข้ามามีส่วนในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยว

อย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี้เริ่มต้นจากระดับรากหญ้าจนถึงองค์กรปกครองท้องถิ่น รวมทั้งการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้เสีย เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

จากองค์ประกอบข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า นิยามดังกล่าวเป็นข้อกำหนดที่ชัดเจนของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แต่จะเรียกว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ขององค์ประกอบหลักทั้งสี่ด้านดังกล่าวเป็นสำคัญ หากการท่องเที่ยวในพื้นที่ใดมีองค์ประกอบครบสมบูรณ์ทั้งสี่ข้อ ก็จัดเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ หากขาดข้อใดข้อหนึ่งไปความสมบูรณ์จะลดน้อยลงซึ่งอาจนำไปสู่การเข้าไปจัดการและเน้นกระบวนการส่งเสริม เพราะไม่เช่นนั้นจะทำให้แปรเปลี่ยนเป็นการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่น ที่ไม่ใช่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นนั้น ทีมวิจัยได้พูดคุยและวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน จากข้อมูลที่รวบรวมได้ในระยะที่ 1 ประกอบกับแนวคิด การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังกล่าวพบว่า

ด้านพื้นที่ ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจของบ้านห้วยหาด หลักลาย มีหลากหลายแห่ง หลายรูปแบบการท่องเที่ยว ทั้งเชิงนิเวศ เชิงอนุรักษ์ เชิงประวัติศาสตร์ มีทั้งป่าเขา น้ำตก แม่น้ำ เป็นต้น

เส้นทางการท่องเที่ยวที่สำคัญคือเส้นทางการเดินป่า และเดินตามลำน้ำยาว ซึ่งโปรแกรมที่เป็นจุดเน้นของการท่องเที่ยวของชุมชนเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ป่าและน้ำ ตลอดจนเน้นการเรียนรู้กระบวนการจัดการป่าและน้ำของชุมชน

แต่เรื่องที่ยังขาดและต้องเติมคือการพัฒนาศักยภาพของคนในพื้นที่ให้สามารถจัดการการท่องเที่ยวในด้านต่างๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการจัดการพื้นที่ การจัดการกลุ่ม การจัดการรายได้ และอื่นๆ เพื่อให้ชุมชนเปิดการท่องเที่ยวได้อย่างมีความพร้อม และสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนก่อนที่จะเกิดผลกระทบขึ้นจากการท่องเที่ยว

ด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนที่ผ่านมาไม่มีการจัดการท่องเที่ยวที่เป็นระบบ ทางทีมวิจัยได้มีการวางแผนกันว่าในช่วงที่ 2 ของการวิจัยให้มีการพูดคุยกันเรื่องการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน โดยนำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมในระยะที่ 1 มาวางแผนการจัดการในระยะที่ 2 ซึ่งมีแนวคิดในการรวมกลุ่ม

การท่องเที่ยวบ้านห้วยหาด หลักกลาย เมื่อมีคน แล้วต้องมาคุยเรื่องการจัดการที่ต้องดูแล หลังจากนั้น น่าจะได้มีการจัดแบ่งหน้าที่ตามความเหมาะสม มีการร่างกฎ ระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม สำหรับคนใน ชุมชน และสำหรับนักท่องเที่ยว โดยมีการกำหนดหน้าที่ในการจัดการท่องเที่ยวดังนี้

- ฝ่ายพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว
- ฝ่ายกิจกรรมการท่องเที่ยว
- ฝ่ายต้อนรับ
- ฝ่ายประสานงาน
- ฝ่ายผู้นำเที่ยว นักสื่อความหมาย
- ฝ่ายที่พัก
- ฝ่ายรักษาความปลอดภัย
- ฝ่ายการเงิน

การวางแผนดังกล่าวนี้ ต้องนำมาพูดคุยกันอีกครั้งในรายละเอียด ซึ่งจะสามารถทำให้ การจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนมีความเป็นไปได้ แต่ทั้งนี้ก็ต้องมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ในด้านต่างๆ ที่ยังขาดอยู่ เช่น ความรู้ในการนำทางท่องเที่ยว การสื่อความหมายทางธรรมชาติ และการ จัดการด้านต่างๆ ในการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้สามารถจัดการท่องเที่ยวได้ โดยทั้งนี้ชุมชน จะยึดแนวทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและ เน้นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ด้านกิจกรรมและกระบวนการ

กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชนนั้นจากข้อมูลที่รวบรวมได้พบว่าชุมชนมีศักยภาพ และจุดเด่นด้านทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ป่า ถ้ำ น้ำตก ป่าชุมชน และเส้นทางเดินป่าศึกษา ธรรมชาติ ทำให้กิจกรรมทางการท่องเที่ยวของชุมชนนั้นจะเน้นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และการ ท่องเที่ยวเชิงศึกษาเรียนรู้ ผ่านการจัดการป่า การจัดการน้ำ ของชุมชน โดยเน้นให้เกิดการสร้าง กระบวนการเรียนรู้และชื่นชมธรรมชาติ ป่าเขา สมุนไพร ต้นน้ำ และธรรมชาติที่มีอยู่จำนวนมากในชุมชน โดยนำเสนอการท่องเที่ยวในเชิงเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติ และการท่องเที่ยวเชิงศึกษาเรียนรู้ใน แหล่งป่าชุมชนของหมู่บ้าน โดยกลุ่มนักท่องเที่ยวนั้นน่าจะเป็นกลุ่มเฉพาะที่สนใจในการท่องเที่ยว ลักษณะดังกล่าว

ในการจัดการท่องเที่ยว เพื่อให้มีระบบการดำเนินการที่เหมาะสมและเป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชน ควรมีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึงและยุติธรรม ผลกำไรที่ได้กระจายสู่ชุมชนชนอย่างแท้จริง ประชาชนเป็นผู้ดำเนินการท่องเที่ยว และควบคุมการเติบโตของการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตน โดยไม่ขัดแย้งกับการรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม เปิดโอกาสให้ชาวบ้านทุกครัวเรือนเข้ามามีส่วนร่วม

ด้านการมีส่วนร่วม

จากความสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วม ดังกล่าวนั้นทำให้ชุมชนเล็งเห็นถึงการทำงานที่ต้องเน้นและให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว รวมทั้งการได้ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับโครงการวิจัยการท่องเที่ยว โครงการอื่นๆ ของ สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งต้องเริ่มตั้งแต่การมีส่วนร่วมในกระบวนการคิด วางแผน ลงมือปฏิบัติในกระบวนการวิจัย ซึ่งไม่ได้เกิดจากความคิด ความเห็น และความต้องการของใครคนใดคนหนึ่ง โยงมาถึงกระบวนการจัดการท่องเที่ยวที่ต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน กระบวนการ

ทั้งนี้ ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ควรคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ให้ความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชนและมีการเตรียมความพร้อมของชุมชน ด้วยการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาของท้องถิ่น เพื่อพัฒนาไปสู่การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ที่สำคัญในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ชาวบ้านควรเข้าถึงทรัพยากร และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวของท้องถิ่นโดยตรง รวมทั้งร่วมมือกันรักษาฐานทรัพยากรที่มีอยู่ ให้เป็นมรดกของคนรุ่นลูกหลานและรุ่นต่อ ๆ ไป อาทิ การรักษาป่าต้นน้ำไว้ให้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของชุมชน และเป็นฐานสนับสนุนการเกษตรกรรมซึ่งเป็นรายได้หลักของชุมชน

ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ต้นน้ำควรเข้าใจว่าฐานทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าต้นน้ำมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อวิถีการผลิตและเพื่อให้การปกป้องคุ้มครองป่าไม้มีผลในเชิงปฏิบัติอย่างแท้จริง ชุมชนควรมีกฎระเบียบสำหรับเป็นมาตรการในการอนุรักษ์และคุ้มครองทรัพยากรป่าไม้ที่ชัดเจน โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนดมาตรการทุกขั้นตอนอีกทั้งมีการออกกฎระเบียบร่วมกันให้มีผลบังคับใช้ในชุมชน สามารถปฏิบัติได้จริงเช่นเดียวกับการออกกฎเกณฑ์การจัดการป่าชุมชน

ปัญหา อุปสรรคที่ผ่านมา

- การจัดการเวลาของทีมที่ไม่ตรงกัน รวมทั้งของพี่เลี้ยงและหัวหน้าโครงการ ทำให้โครงการวิจัยดำเนินการล่าช้ากว่าปกติ
- การทำงานภาคการเกษตรของชุมชนที่มีระยะเวลากว่าหลายเดือนทำให้ทีมวิจัยส่วนใหญ่ไม่สามารถทำงานได้ตามแผนงานที่ระบุเนื่องจากต้องทำมาหากินในภาคการเกษตรในช่วงเวลาหลายเดือนเป็นเวลาดูติดต่อกัน
- ทีมวิจัยค่อนข้างใหม่ในเรื่องของการวิจัย ยังคงต้องการพี่เลี้ยงเข้ามาหนุนเสริมอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

รายชื่อทีมวิจัย

หัวหน้าโครงการ

พระอธิการสมคิดจารณมโม

อายุ 35 ปี ที่อยู่ วัดโป่งคำ ต.ตู่พงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน 55210

ระดับการศึกษา ปริญญาโท

อาชีพ / ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดโป่งคำ, ผู้นำศูนย์การเรียนรู้ชุมชนวัดโป่งคำ

นายประชุม ล้วนปวน

อายุ 52 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ 2 หมู่ 7 บ้านห้วยหาด ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 3

อาชีพ / ตำแหน่ง ทำไร่, ผู้ใหญ่บ้านบ้านห้วยหาด

ทีมวิจัย

1. นายสวัสดิ์ จันตะเทพ

อายุ 54 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ หมู่ 8 บ้านห้วยหลักลาย ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 3

อาชีพ / ตำแหน่ง รับจ้าง, ผู้ใหญ่บ้านบ้านหลักลาย

2. นายเจริญ จินดาสวัสดิ์

อายุ 37 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ หมู่ 8 บ้านหลักลาย ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 3

อาชีพ / ตำแหน่ง รับจ้าง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านหลักลาย

3. นางนันทวัน จินดาสวัสดิ์

อายุ 32 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ หมู่ 8 บ้านหลักลาย ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 6

อาชีพ / ตำแหน่ง รับจ้าง, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ม.8

4. นางนัยนา ทิฆาวงศ์

อายุ 31 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ 26 หมู่ 7 บ้านห้วยหาด ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 6

อาชีพ / ตำแหน่ง รับจ้าง, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ม.7

5. นายตัน ดาลตา

อายุ 49 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ 14 หมู่ 7 บ้านห้วยหาด ต.อวน อ.บัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 3

อาชีพ / ตำแหน่ง ทำไร่, ประธานกองทุนหมู่บ้าน

6. นายประพันธ์ ทิปะกะ

อายุ 33 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ 23 หมู่ 7 บ้านห้วยหาด ต.อวน อ.บัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 3

อาชีพ / ตำแหน่ง ทำไร่, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านห้วยหาด

7. นายแฝง ทิฆามวงศ์

อายุ 31 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ หมู่ 7 บ้านห้วยหาด ต.อวน อ.บัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 3

อาชีพ / ตำแหน่ง รับจ้าง, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ม.7

8. นางชันแก้ว ทิปะกะ

อายุ 31 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ หมู่ 7 บ้านห้วยหาด ต.อวน อ.บัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 6

อาชีพ / ตำแหน่ง ทอผ้า, ประธานสัมพันธ์กลุ่มทอผ้า

9. นางถนอม ไหมน้อย

อายุ 48 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ 26 หมู่ 7 บ้านห้วยหาด ต.อวน อ.บัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 3

อาชีพ / ตำแหน่ง ทำไร่, ประธานกลุ่มทอผ้า

10. นางอุด พรหมมิตร

อายุ 42 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ หมู่ 7 บ้านห้วยหาด ต.อวน อ.บัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 3

อาชีพ / ตำแหน่ง ทำไร่, รองประธานกลุ่มทอผ้า

11. นางสาวพร กาญจะแสน

อายุ 35 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ หมู่ 7 บ้านห้วยหาด ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา ประถมศึกษาปีที่ 6

อาชีพ / ตำแหน่ง ทำไร่, กรรมการกลุ่มทอผ้า

12. นายประวร ไหมวงศ์

อายุ 35 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ 20 หมู่ 7 บ้านห้วยหาด ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 3

อาชีพ / ตำแหน่ง ทำไร่, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านห้วยหาด

13. นายบุญล้น สุขสอน

อายุ 40 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ หมู่ 8 บ้านหลักลาย ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 3

อาชีพ / ตำแหน่ง ทำไร่, ประธานกองทุนหมู่บ้าน

14. นางระเบียบ ธิฆาวงศ์

อายุ 34 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ หมู่ 8 บ้านหลักลาย ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา ประถมศึกษาปีที่ 6

อาชีพ / ตำแหน่ง ทอผ้า, ประธานกลุ่มแม่บ้าน

15. นางข่องศรี สุขสอน

อายุ 33 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ หมู่ 8 บ้านหลักลาย ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา ประถมศึกษาปีที่ 6

อาชีพ / ตำแหน่ง ทอผ้า, กรรมการกลุ่มทอผ้า

16. นางฉลวย วังกะ

อายุ 48 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ หมู่ 8 บ้านหลักลาย ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา ประถมศึกษาปีที่ 4

อาชีพ / ตำแหน่ง ทำไร่, กรรมการกลุ่มทอผ้า

17. นางอำพิน ต๊ะอาจ

อายุ 32 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ 11 หมู่ 8 บ้านหลักลาย ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 6

อาชีพ / ตำแหน่ง รับจ้าง, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ม.8

18. นางบุญรัง ประฤทธิ

อายุ 39 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ หมู่ 8 บ้านหลักลาย ต.อวน อ.ปัว จ.น่าน 55120

ระดับการศึกษา ประถมศึกษาปีที่ 6

อาชีพ / ตำแหน่ง ทำไร่, ประชาคม

19. นายเอกลักษณ์ สัตยวงศ์

อายุ 43 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ 43 หมู่ 5 ต.เมืองจันท์ กิ่ง อ.ภูเพียง จ.น่าน 55000

ระดับการศึกษา ปริญญาตรี

อาชีพ / ตำแหน่ง รับจ้าง, ครูอัตราจ้าง ร.ร.น้ำยาวสาขาหลักลาย

ที่ปรึกษาโครงการ

1. คุณสุทธิพงษ์ วสุโสภภาพล	ที่ปรึกษางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น / นักวิชาการสาธารณสุข
2. คุณสำรวย ผัดผล	เลขาธิการมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน / นักพัฒนาเอกชน
3. คุณรำแพน จอมเมือง	ที่ปรึกษางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น / นักพัฒนาเอกชน

ผู้สนับสนุนกระบวนการ

1. คุณจิตรวดี นนทรีย์	เจ้าหน้าที่ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.น่าน

ภาคผนวก

ประชุมทีมวิจัย

กิจกรรมการสำรวจเส้นทางเดินป่า

กิจกรรมการบวชป่า

กิจกรรมการอนุรักษ์พันธุ์ปลา

กิจกรรมการทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ

กิจกรรม การอบรมให้ความรู้เพิ่มเติม

ทีมสำรวจป่า

อาหารจากป่า

ประชุมสรุปงาน

อาหารท้องถิ่น